

บทที่ ๒

กาพย์ : พัฒนาการและความสัมพันธ์กับวรรณกรรมประเภทกลอนสุภาพ

ในบทนี้จะกล่าวถึงกาพย์ในฐานะรูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้แต่งกลอนสุภาพโดยแบ่ง
เนื้อหาเป็น ๒ ประเด็น คือ

๒.๑ พัฒนาการของคำประพันธ์ประเภทกาพย์

๒.๒ กาพย์ที่ใช้แต่งกลอนสุภาพ

๒ > พัฒนาการของคำประพันธ์ประเภทกาพย์

กาพย์เป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายฉันทลักษณ์ทั้งในด้านคณะคือจำนวนคำใน
วรรคและด้านสัมผัส กาพย์ต่างจากคำประพันธ์ประเภทอื่นที่ไม่บังคับกับครุหลุเท่านั้น หาก
พิจารณาเฉพาะคณะ ไม่เพียงแต่เรื่องครุหลุ กาพย์กับฉันทลักษณ์ก็ใกล้เคียงกันเป็นอย่างมาก

กาพย์เป็นคำประพันธ์ที่นิยมแต่งกันมากเพราะมีลักษณะเด่นหลายประการ กล่าวคือ
ประการแรก กาพย์แต่งได้ง่ายกว่าฉันทลักษณ์เพราะไม่มีข้อจำกัดเรื่องครุหลุที่ทำให้ต้องใช้ภาษาบาลี
และสันสกฤตในบางแห่ง ประการที่สอง กาพย์สามารถนำมาใช้ เเห่ ขับและพากย์ กาพย์
ที่ใช้เห่ได้แก่กาพย์เห่เรือ และกาพย์กล่อมพระบรรทม กาพย์ที่ใช้ขับได้แก่กาพย์ขับไม้ กาพย์
ที่ใช้พากย์ ได้แก่ บทพากย์โขน ประการสุดท้าย กาพย์มีผู้นำในการอ่านต่างกันไปจึงมีลีลา
ไพเราะน่าฟังทั้งยังช่วยให้จดจำได้ง่ายจึงนิยมนำมาแต่งตำราเรียนต่าง ๆ ตั้งแต่สมัย
กรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา

ผู้รูปร่างท่านเชื่อว่ากาพย์เป็นคำประพันธ์ของไทยที่นักปราชญ์ราชบัณฑิตของไทยเรา
คิดแปลงจากฉันทลักษณ์โดยทำให้แต่งและอ่านเข้าใจได้ง่ายขึ้น จึงตัดลักษณะบังคับครุหลุของฉันท
ลักษณ์ออก และเพื่อให้ลื่นไหลไพเราะมีจังหวะจะโคนและสัมผัสกับราชบัณฑิตนักปราชญ์ไทยจึง
เพิ่มลักษณะบังคับด้านสัมผัสซึ่งไม่มีในฉันทลักษณ์เดิมทำให้กาพย์มีลีลาไพเราะ คล่องจองกัน
มากยิ่งขึ้น ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับ สุนทรียของคนไทยที่นิยมเพียงสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ

อันโพเพราะรันทู

การกล่าวถึงพัฒนาการของคำประพันธ์ประเภทกาพย์จะแบ่งเป็น ๓ ช่วง คือ
กาพย์ในยุคก่อนจินตามณี, กาพย์ในยุคจินตามณี และพัฒนาการของกาพย์ตั้งแต่สมัยเจ้าฟ้า
ธรรมธิเบศร์ เป็นต้นมา

๒.๑.๑ กาพย์ในยุคก่อนจินตามณี

ก่อนการแต่งจินตามณีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กาพย์เป็นคำ
ประพันธ์ที่รู้จักและนิยมนำมาแต่งวรรณคดีแล้ว หลักฐานที่แสดงว่ากาพย์มีมาก่อนการแต่ง
จินตามณีให้แก่ การกล่าวอ้างถึงคำประพันธ์ประเภทกาพย์ในตำราการแต่งคำประพันธ์ คือ
กาพย์สารวิลาสินีและกาพย์คันถะ รวมทั้งหลักฐานการอ้างถึงกาพย์ในจินตามณีเอง และการ
ใจกาพย์แต่งประกอบกับฉันทโนวาทย์ยุคก่อนจินตามณี เช่น มหาชาติคำหลวงบางกัณฑ์
กาพย์มหาชาติ นิราศภูเขาหรือว่าพันทิลาปคำฉันท เป็นต้น

ก. กาพย์ในตำราฉันทลักษณ์ยุคก่อนจินตามณี

ก่อนการแต่งจินตามณีคงมีตำราฉันทลักษณ์ที่ใช้อยู่คือ เป็นแนวในการแต่ง
คำประพันธ์อยู่บ้าง แต่เท่าที่หลักฐานตกทอดมาถึงปัจจุบันมีเพียงคัมภีร์เล่มเดียวคือคัมภีร์
กาพย์สารวิลาสินีซึ่งรวมกาพย์คันถะไว้ด้วย

กาพย์สารวิลาสินี เป็นคัมภีร์ฉันทลักษณ์เก่าแก่มีมาก่อนหน้าที่จะมีการแต่งจินตามณี
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทั้งนี้เพราะในจินตามณี ฉบับพระโหราธิบดีกล่าวอ้าง
ถึงคัมภีร์กาพย์สารวิลาสินีหลายครั้ง

คอนอชฌาย"สุรางคณา" ชื่อ วิสาลวิกฉันท มีข้อความว่า

สุรางคณา สุโสภณา ปรปโร สมานสิ ภิวันโทโน

สเรนโก รัตตินนิง ๖ ๒๔ ๖

ชื่อ วิสาลวิกฉันท ในกาพย์สารวิลาสินี มีใ้กำหนดครุหลุ กำหนดแต่
กลอนห้ากัณฑ์โดยนิยมนั้น

(จินตามณี : ๕๗)

อีกตอนหนึ่งอธิบายภาพยานี่ว่า

ถ้าจะทำยานี่ ๑๑ อย่างภาพยสารวิลาสินี มีใ้กำหนดครุฑหู กำหนด
กลอนพัดกันโดยนียบนี้ (จินคามณี : ๕๘)

และตอนกล่าวถึงยานี่ ๑๑ มีความว่า "๑ อย่างภาพยสารวิลาสินี"
(จินคามณี : ๖๖)

ข้อความในจินคามณีที่อ้างถึงภาพยสารวิลาสินีที่ยกมานี้ นอกจากจะยืนยันว่า
ภาพยสารวิลาสินีเป็นคำรายนหลักขณที่มมาก่อนจินคามณีแล้ว ยังแสดงว่าคัมภีร์ภาพยสาร
วิลาสินีมีข้อความที่กล่าวถึงภาพยสุรางคณา ซึ่งเป็น"ฉันท"ประเภทหนึ่งที่ไม่มบังคับครุฑหู
อย่างฉันทแบบฉบับ ทั้งนี้แนวคึกที่ว่าภาพยเป็นคำประพันธ์ที่นักปราชญ์ไทยคึกแปลงมาจาก
ฉันทแค่ปรับให้เข้ากับธรรมชาติของภาษาไทยและความนิยมเรื่องสมัยศ โดยคึกบังคับครุฑหู
ออกและเพิ่มสมัยศจึงมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังอาจสรุปได้ว่าการคึกแปลง
ฉันทมาเป็นภาพยมีมานานก่อนที่จะมีการแต่งจินคามณีของพระโหราธิบดีในสมัยสมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราช ดังนั้นในการแต่งเรื่องที่ใช้คำประพันธ์ประเภทฉันทและต่อมาเรียก
ว่า"คำฉันท"นั้น จึงนิยมใช้ภาพยทั้ง ๓ ประเภท คือ ภาพยยานี่ ภาพยสุรางคณา และ
ภาพยฉันทสลับกับฉันท ทั้งยังใช้ภาพยมากกว่าฉันทอีกด้วยคึงจะเห็นได้จาก
สมุทรโฆษคำฉันทก่อนคัน ราชันพิลาปคำฉันท อนุรุทธคำฉันท เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งคือ คำภาพยที่ยกเป็นตัวอย่าง"สุรางคณา"
นั้นเหมือนกันทั้งในจินคามณีฉบับพระโหราธิบดี และในประชุมลำน่า ซึ่งหลวงธรรมาภิรมย์
ยกตัวอย่างคำฉันทประกอบคำประพันธ์ที่เรียกว่า "สุรางคณาฉันท"

ต้นฉบับภาพยสารวิลาสินีที่คึกหอคมาถึงปัจจุบันมีรวมพิมพ์อยู่ในชุมนุมคำรากลอน
ฉบับที่คุรุสภาจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ เนื้อความในคัมภีร์คึงกล่าวมอยู่ไม่มากนัก ตัวอย่าง
คำประพันธ์ที่กล่าวถึงมี ๑๕ ประเภทโดยเรียกคำประพันธ์ทั้งหมดว่า "ภาพย" ทั้งสิ้น แต่
เมื่อพิจารณาแล้ว คำประพันธ์ ๘ ประเภทแรกคือคำประพันธ์ประเภทโคลงในปัจจุบันส่วน
อีก ๗ ประเภทหลังมีลักษณะเหมือนภาพยในปัจจุบัน ได้แก่ วชิรบันตี มหาวชิรบันตี
พรหมคีติ มณีทุกคิ ตูรงคชาวี มหาตูรงคชาวี และกากคิ

ภาพยี่ห้อย ๗ ชนิดในกาพย์สารวิลาสินีมีรายละเอียดดังนี้

วชิรบันตี หมายถึงคำประพันธ์ที่มีระเบียบคำประหนึ่งระเบียบแก้ววิเชียร
จำนวนคำใน ๑ บท มี ๒๐ คำ แบ่งเป็น ๔ วรรค ๆ ละ ๕ คำ เท่ากัน ในคำอธิบาย
กล่าวถึงสัมผัสไว้อย่างละเอียด ทั้งนี้เริ่มด้วยคาถาบาลีแล้วตามด้วยคำอธิบายเป็นภาษา
ไทย ดังนี้

ปัญจอักษรสภา เทว
ปัญจรัสอักษรสภา
๑ วิสเทวีสิมฺภุราเนสุ
ปัญจวิสอักษรสภา

ทสเตรสเม พุเว
ฐาเนสุ เทว สรา สภา
เทว สรา สภา สิญ
ฐาเนสุ เทว สรา สภา ฯ

๑ คิสเศตคสิมฺภุราเนสุ
ปัญจคสิมฺภุคิส
ยสมิ ลกขณมัทญเ

เทว สรา สภา สิญ
ฐาเนสุ เทว สรา สภา
วชิรบันตี นาม สภา ฯ

สวรอยู่ในที่ ๕-๘ เสมอกัน, สวรอยู่ในที่ ๑๐-๑๓ เสมอกัน, สวรอยู่ในที่ ๑๕-๑๘
เสมอกัน, สวรอยู่ในที่ ๒๐-๒๓ เสมอกัน, สวรอยู่ในที่ ๓๐-๓๓ เสมอกัน, สวรอยู่ใน
ที่ ๓๕-๓๘ เสมอกัน, บาทหนึ่งมี ๑๐ อักษร แบ่งเป็น ๒ กลอน ๔ บาทเป็นหนึ่งบท
ชื่อวชิรบันตี ว่ามีระเบียบคำประหนึ่งว่าระเบียบแก้ววิเชียร ดังนี้

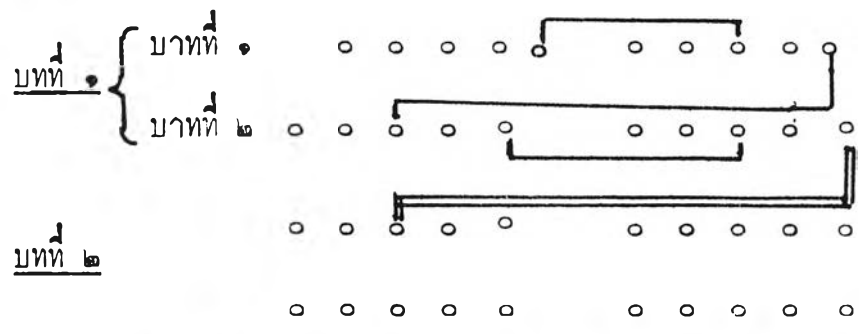
สุสตี คาโณภุทโช ชัมเม
วรเสวาวี สุวสิ สัตตา
ภควา วิโร กรโห มั ทว
สชนัน จิตเคน ทิเน ปาคู ฯ

๑๑ ขาแต่พระมีภาคย
๑๒ ทพิงทราวมสัคบุรุษ
๑๓ เสวยนฤพานอนคิยะ
๑๔ สงสอนหลานันนกร

๑๕ พระมากแฉ้วมาป
๑๖ เป็นสัมพุทชวรญาณ
๑๗ ชาญพรุระหังหา
๑๘ จงรักษสรพสิคควมมหาการุณ ฯ

(ขุมนุมคำรากลอน ๒๕๐๔ : ๑๖๑ - ๑๖๒)

จากคำอธิบายและตัวอย่างข้างต้นอาจจึลักษณะบังคับของภาพวีชรบัณฑิตเป็น
แผนผังไค้ดังนี้

มหาวชิรบัณฑิต หมายถึงคำประพันธ์อันมีระเบียบประหนึ่งว่าระเบียบแก้ววิเชียร
อันใหญ่ บทหนึ่งมี ๔ บาท บาทหนึ่งมี ๒ กลอน กลอนหนึ่งมี ๒ วรรค วรรคหนึ่งมี
๕ คำ วรรคหลัง ๒ คำ มีสัมผัสบังคับ แต่ไม่บังคับครุหลุ่ ดังนี้

ปัจจุเม นวเม ฐาน	ฐิตา ทูเว สรา สมา
เอกาทสจตุทส-	ฐานสุ เทว สรา สมา
โสฬสวิสิฐฐานสุ	เทว สรา สมกา สिय ๑
๑ พาวีสปัจจุวิสาย	ฐิตา ทูเว สรา สมา
สัตตวิเสกตีสาย	เทว สรา จ สมา สिय ๑
๑ เตตตีสานคตีสาย	ฐิตา ทูเว สรา สมา
อฏฐตีสทวาทิส	ฐานสุ เทว ฐิตา สรา
ยสมิ ลกขณมิติเจ	มหาวชิรปติ ลา ๑

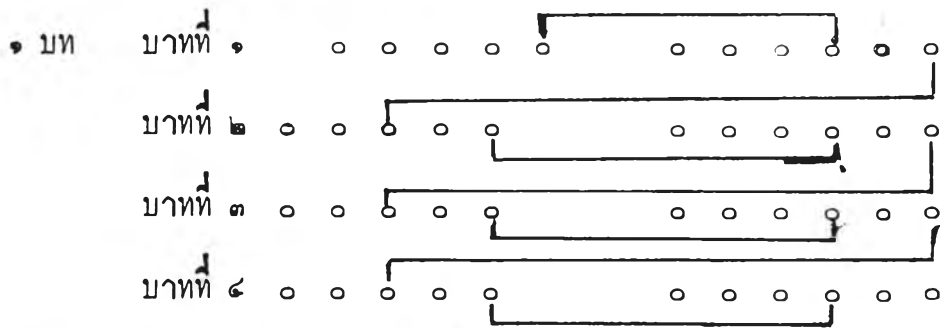
สระตั้งอยู่ในที่ ๕-๕ สัมผัสกัน, สระตั้งอยู่ในที่ ๑๑-๑๔ สัมผัสกัน, สระตั้งอยู่
ในที่ ๑๖-๒๐ สัมผัสกัน, สระตั้งอยู่ในที่ ๒๒-๒๕ สัมผัสกัน, สระตั้งอยู่ในที่ ๒๗-๓๑
สัมผัสกัน, สระตั้งอยู่ในที่ ๓๓-๓๖ สัมผัสกัน, สระตั้งอยู่ในที่ ๓๘-๔๒ สัมผัสกัน
บาทหนึ่งกำหนด ๑๑ อักษร บาทหนึ่งแบ่งเป็นสองกลอน ๔ บาทเป็นบทหนึ่ง ชื่อ
มหาวชิรบัณฑิต ว่ามีระเบียบคำประหนึ่งว่าระเบียบแก้ววิเชียรอันใหญ่ มีกลอนสัมผัส
กันดังตัวอย่างต่อไปนี้

คิกเว สาโร วรรคโณภาสิ
สุรุจิ โมกข วรรควิ ลทชา
ภควา วิโร ปฏิวทโซ ชมเม
คิกเวกคค้ำ อมคท วันเท ๑

แคนเกล้าเจ้าไทรภพ	พระคุณตระหลบชัชวาล
ไคนฤพานประเสริฐ	ภาคยอุันเลิศทรงเพียร
มีพระเกียรติอนันต	คุรุสัฎเสฐรรรมสรหละ
ซาไหวพระจอมญาณ	ผู้ไทนฤพานยงไทรภพ ฯ

(ชุมนุมคำรากลอน ๒๕๐๔ : ๑๖๓ - ๑๖๔)

กาพย์มหาวิรบันตีมีบัญญัติดังนี้

พจนมคฺติ หมายถึงคำประพันธ์ที่มีเสียงซ้ำอันไพเราะประเสริฐ บัญญัติประกอบ
ควยบทหนึ่งมี ๔ บาท บาทหนึ่งแบ่งเป็น ๒ กลอน มี ๑๑ คำ วรรคหน้า ๕ คำ วรรคหลัง
๖ คำ มีสัมผัสบังคับ และไมบังคับครุฑ ดังนี้

ปัจจุเม อัญญเม ฐานะ	เทว สรา โทนติ เต สมา
เอกาทสโสฬเสสุ	ฐิตา ทูเว สรา สมา ฯ
ฯ พาวีสาย จ เตคคีส-	อัญญีสาสู เต ค โย
สัคควีสาย คีสาย	ฐิตา เว สมกา สियู
ยสัม ลักขณมีทัญเจ	พจนมคฺติ ปวฺจจติฯ

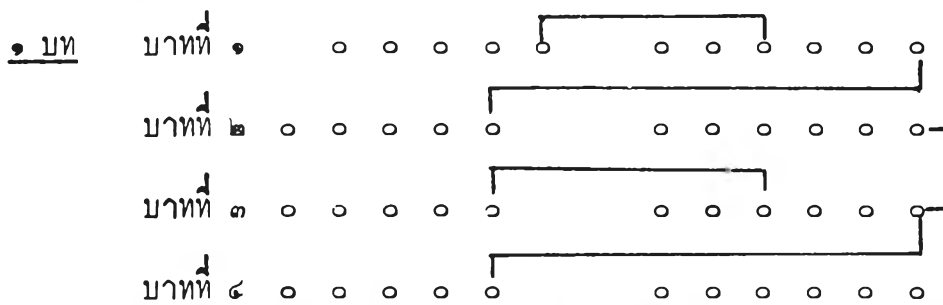
สระตั้งอยู่ในที่ ๕-๘ เสมอกัน, สระตั้งอยู่ในที่ ๑๑-๑๖ เสมอกัน, สระ
ตั้งอยู่ในที่ ๒๒-๒๓-๓๔ เสมอกัน, สระตั้งอยู่ในที่ ๒๗-๓๐ เสมอกัน,
บาทหนึ่ง ๑๑ อักษร บาทหนึ่งแบ่งเป็น ๒ กลอน สิบบาทเป็นบทหนึ่ง
ข้อพจนมคฺติ ว่ามีเสียงซ้ำอันไพเราะประเสริฐ มีกลอนสัมผัสกันทั้ง
ต่อไปนี้

สัพพัญญู สัตถา ภวาวันโต
อนาถนาโถ ภวสัคคตาวี
วิสุทฺธิสูสัคคณุมคฺคฺทฺเหสิ
โมกชปปทายี คุรุ ปาตุ โน โน ฯ

สรรพเพชญ์คาศกา	ม้วยราคาในไตรภพ
สู่นักินสัตว์สรรพ	หนูนาดในสงสาร
ขามสัตว์เหลือครา	อันนานาจากกันการ
เป็นครูเป็นอาจารย์	บอกมรรคาอันบริสุทธิ์
คือโมกขมรรคา	และบุคคลอันล้ำอุก-
คมเขชคือพุทธ	จงรักษาประการ

(ขุมนุคํารากลอน ๒๕๐๔ : ๑๖๒)

ภาพยพรมคคิมลักษณะบังคับดังนี้

จะเห็นได้ว่าภาพยพรมคคิตินภาพยสารวิลาสินีมีคณะและสัมผัสเหมือนภาพยยานี ๑๑ ทุกประการ ข้อแตกต่างมีเพียงวิธีจับบท กล่าวคือในคัมภีร์ภาพยสารวิลาสินีภาพยพรมคคิตี ๑ บท มี ๔ บาท บาทละ ๒ วรรค วรรคหน้า ๕ คำ วรรคหลัง ๒ คำ (ในคัมภีร์ ๓ เรียกวรรคว่ากลอน) ส่วนภาพยยานี ๑๑ ที่ใช้กันในปัจจุบัน ๑ บทจะมี ๒ บาท บาทละ ๒ วรรค ส่วนสัมผัสในบทและสัมผัสนอกบทเหมือนภาพยพรมคคิตีทุกประการ จึงอาจเป็นไปได้ว่าภาพยพรมคคิตินภาพยสารวิลาสินีเป็นที่มาของภาพยยานี ๑๑ ในระยะต่อมา

มันทุกคคิตี

ภาพยชนิดนี้คล้ายกับโคฎกพฤติในวุคโคทหัย คณะ

ประกอบด้วย บทหนึ่งมี ๔ บาท บาทหนึ่งมี ๒ กลอน บาทหนึ่งมี ๑๒ คำ วรรคหน้า ๒ คำ วรรคหลัง ๒ วรรค มีสัมผัสบังคับและไม่บังคับครุลหุเช่นกัน

ณฺฐเร จ นวเม ฐาน	ฐิตา พุเว สรา สมา
ทวาทสฺสรสเกสุ	พุเว สรา ฐิตา สมา
๓ จตุวิสตินคคิตี-	ทวาทสฺสรสเกสุ เต คโย
คิตีเศคคิตีสฏฐานเนสุ	ฐิตา พุเว สรา สมา
ยสมิ ลักษณะมีพิชฺเฐ	มันทุกคคิตี นาม ส่า ๓

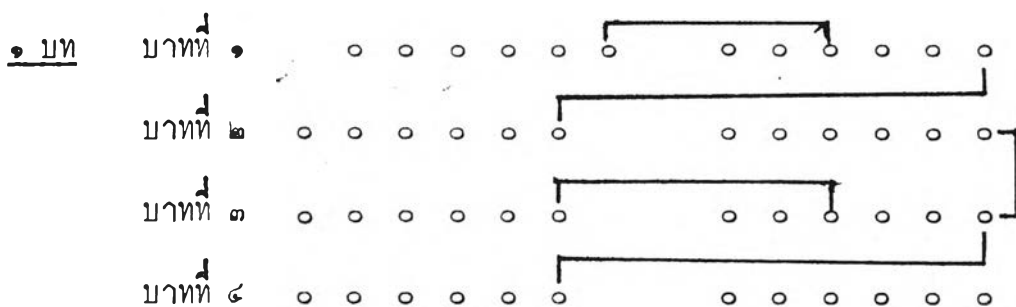
สระตั้งอยู่ที่ ๒-๕ เสมอกัน สระตั้งอยู่ที่ ๑๒-๑๕ เสมอกัน,
สระตั้งอยู่ที่ ๒๔-๓๒-๔๒ เสมอกัน, สระตั้งอยู่ที่ ๓๐-๓๓ เสมอกัน
บาทหนึ่ง ๑๒ อักษร บาทหนึ่งเป็น ๒ กลอน ๔ บาท เป็นหนึ่งบท
ซอมีทุกคดี ว่ามีค่าเนียรกลอนคังกับเตน ภาพยนตร์คล้ายกันกับโตฏกพฤติใน
วุดโคทัย และนี่กลอนสัมพันธ์กันคังต่อไปนี้

อสมโ ภควา ตรุราชมูล
รคนาสนเก กลิมารชโย
วรญาณวิสุทวิชิมุคคโค
วรญาณลโ ภนมามินิ ๑

วรภาคยวิสุท	ชิพระพุททคำเกิง
รคนาสนเก	แทบพระโพธิพฤกษา
ผู้จะเสมอกับยล	กัณจะบาบา
กระลิมารเทวา	และพุกพลถวายกร
คุรันเสร์จแลวพระบาท	ศรีสแกชรรมบวร
ชานบควยสาทร	ซอบังคมพระสรรเพชญ์ ๑

(ขุมนุมคำรากลอน ๒๕๐๔ : ๑๖๓)

ภาพยนตร์ทุกคดีมีลักษณะบังคับดังนี้

ครุรงคชาวี หมายถึงภาพยนตร์ที่มีระเบียบคำคังมาวี่ง บาทหนึ่งมี ๔ บาท บาทหนึ่ง
มี ๒ กลอน บาทหนึ่งมี ๔๖ คำ วรคแรกมี ๓ คำ วรคที่สองมี ๕ คำ วรคที่สามมี ๔
คำ วรคที่สี่มี ๔ คำ วรคที่ห้ามี ๓ คำ วรคที่หกมี ๕ คำ วรคที่เจ็ดมี ๔ คำ วรค
ที่แปดมี ๕ คำ บังคับสัมพันธ์แต่ไม่มีบังคับครุณู คังนี้

ลคิเย สัตคเม ฐาเน	เทว สรา โหนติ เต สมา
ทวาทสวีสัมฐาเนสุ	เทว สรา จ วิตา สมา ๑

๑ ปันเนรสัตตกรส-
เทวีสปัญจวิสติ	ฐานสุ เทว สรา สมา
ฐานสุ เทว วิธา สมา
๑ อัญฐวิสัจจกาหีส-
เอกตีสปัญจกิส	อัญฐาหีสาสู เต โศโย
ฐานสุ เทว สรา สมา
๑ เคาทาหีสปัญจกาหีส-
เอกปัญญาสเคปปัญญาส
ยัสมี ลักขเมทญเจะ	ฐานสุ เทว สรา สมา
ฐานสุ เทว สรา สมา
ทวงครหาวิ นาม สา ๑

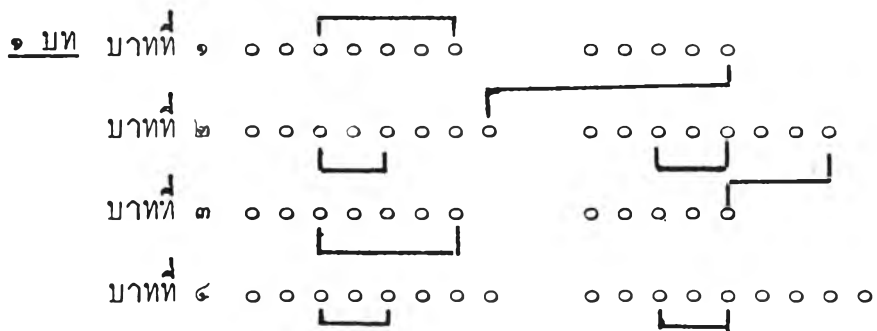
สระตั้งอยู่ในที่ ๓-๗ เสมอกัน, สระตั้งอยู่ในที่ ๑๒-๒๐ เสมอกัน, สระที่ ๑๕-๑๗ เสมอกัน, สระที่ ๒๓-๒๕ เสมอกัน, สระที่ ๒๘-๔๐ เสมอกัน, สระที่ ๓๑ - ๓๕ เสมอกัน, สระที่ ๔๓-๔๕ เสมอกัน, สระที่ ๕๑-๕๓ เสมอกัน, อักษรในปฐมบาทและตติยบาท ๑๒ อักษรในทุติยบาท ๑๖ อักษร และ จตุตถบาท ๑๗ อักษร ๔ บาทเป็นบทหนึ่ง บาทหนึ่งแบ่งเป็น ๒ กลอน ชื่อ ทวงครหาวิ วามิระเบียบบค้ำคังมาวัง และกาพทวงครหาวินี้ กำหนดควยอักษร ๕๖ อักษร มีกลอนสัมพันธ์กันดังต่อไปนี้

ปริสัททวิรชุตติสุภองคิ
 ปรมัตถสัจจณิ ปรมัทธกัตติยคุโต
 วรธัตถคน คัสส ปนเม โย
 ปริสัททพุททิมโต วรจกกลกขณบาท

พระลัษณ์พุททปริสัท ษรรมลสิทธีวิจจรวาวิ วรองคเกตุจากลมทรวง อาคมจิตรคิควยธำเพอ	ชื่อคงเรื่องศรี ไตรจะเปุริยบจะเทียบบฤทธิเสมอ พระญาณยงเลอ มั่งคิมพระบาทวรลักษณ
---	--

(ขุมนุมค้ำรากลอน ๒๕๐๔ : ๑๖๔)

กาพทวงครหาวิมีลักษณะบังคับดังนี้

มหาตุรungskษา หมายถึงคำประพันธ์ประเภทกาพย์ที่มีระเบียบคำคงมาว้างใหญ่
บทหนึ่งมี ๔ บาท บาทหนึ่งมี ๒ กลอน กลอนหนึ่งมี ๒ วรรค บทหนึ่งมี ๔๖ อักษร วรรค
แรก ๗ คำ วรรคที่สอง ๕ คำ วรรคที่สาม ๗ คำ วรรคที่สี่ ๕ คำ วรรคที่ห้า ๗ คำ วรรค
ที่หก ๕ คำ วรรคที่เจ็ด ๗ คำ และวรรคที่แปด ๑๐ คำ ดังนี้

คติเย สัตกเม รุวเน	นวเม จ ติโย สมา
ทวาทสเอณวัส	ฐาเนสุ เทว สรา สมา
๑ เทรสปนณเรเส จ	ฐิตา ทเว สรา สมา
พาวีสจควัสาสู	ฐาเนสุ เทว สรา สมา ๑
๑ อัญจาวีสจคทาฬิส	สัตตคคิสาสุ เท ติโย
เอกคิสปัญจคิส	สัตตคคิสาสุ เท ติโย ๑
๑ เอกคทาฬิสเอกคทาฬิส	ฐาเนสุ เทว สรา สมา
ปัญญาสาย ทวิปัญญาส	ฐาเนสุ เทว สรา สมา
ยัสมี ลกขณมิทญเจ	มหาตุรungskษาวิ สภา

สระตั้งอยู่ในที่ ๓-๗-๕ เสมอกัน, สระที่ ๑๒-๑๔ เสมอกัน, สระที่
๑๓-๑๕ เสมอกัน, สระที่ ๒๒-๒๔ เสมอกัน, สระที่ ๒๔-๔๐-๔๓ เสมอกัน
สระที่ ๓๑-๓๕-๓๗ เสมอกัน, สระที่ ๔๑-๔๓ เสมอกัน, สระที่ ๕๐-๕๒ เสมอกัน
อักษรในปฐมบาทและตติยบาท ๑๒ อักษร ในทุติยบาท ๑๖ อักษร และจตุตถบาท
๑๓ อักษร ๔ บาทเป็นบทหนึ่ง บาทหนึ่งแบ่งเป็น ๒ กลอนชื่อมหาตุรungskษาวิ วามี
ระเบียบคำคงมาว้างใหญ่ และกาพย์มหาตุรungskษาวินี้ กำหนดควยอักษร ๔๖ อักษร
มีกลอนสัมพันธ์กันดังต่อไปนี้

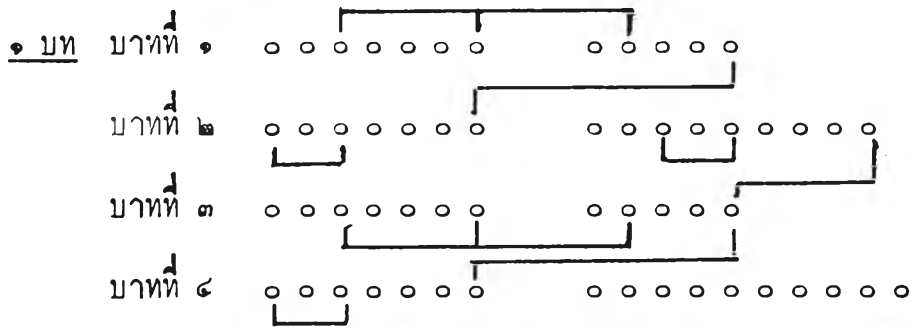
ปรีสุทธีวรชุตติอุคตมังคิ
วรสรณณปรมิตธิ กิตติปรโม
วรวัตคตณ คสส อชชหิ โย
วีรธีรมุโน นมิ จิกกลักขณจรมัน ๑

พระสยามพุทธบริสุทธิ
นิพพุทศิมทวภูท
วรองค์เกตุวกลมยรรยง
จิตรคิกไหวควยอำเพอ

ชิตุคตมวงคิ
ใครจะเปรียบจะเทียบฤทธิ์เสมอ
และทรงโฉมยิ่งเชอ
บังคมพระบาททรงวรลักษณ ๑

(ชุมนุมคำรากลอน ๒๕๐๔ : ๑๖๕)

มหาศรungskษาวมลักษณะบังคับดังนี้

ภาคคติ หมายถึงคำประพันธ์ประเภทกาพย์ที่มีคำเนิรกลอนดังกาพย์ที่ขึ้นไป คณะประกอบด้วย บทหนึ่งมี ๔ บาท บาทหนึ่งและบาทที่สามมี ๑๒ คำ บาทที่สองและบาทที่สี่มี ๑๒ คำ หนึ่งบทมี ๔๖ อักษร มีสัมผัสบังคับ และไม่บังคับครุหลุ ดังนี้

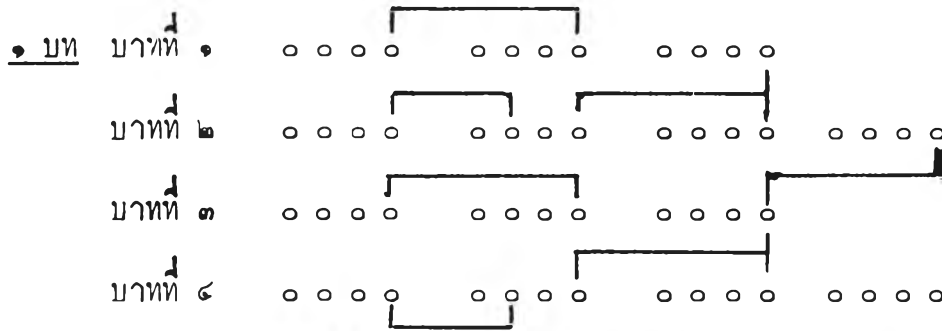
สสารโท มหัทธโก มหาอสิ
 สุปาทจัก กลกษณ วราหรี วรันททา,
 สุสิสเสฏฐ รุโลกเชฏฐ ฐโกรทา
 กิเลสโล ภิโทสมา นโมทกา วิมุตติโก ฯ

สรรเพชญ์เจ้าไฉ่ ทรงฤทธิ์เรืองไกร ย่อมฆ่าเพงทวน
 ไทพระวิมุติ โลกครุญจวน แสงทาศิลลาจวร ประเสริฐหนักทวนา
 , ทรงสรรพลักษณ์ , มลายงจักร อยู่ในบาทา
 ยอมนอมอมฤค แกพระอาคมา มาแกประชา สัตบุรุษทั้งหลาย

สระตั้งอยู่ในที่ ๔-๘ เสมอกัน, สระที่ ๑๒-๒๐-๒๔ เสมอกัน, สระที่ ๑๖-๑๘ เสมอกัน, สระที่ ๒๘-๔๐ ๔๔-๕๒ เสมอกัน, สระที่ ๓๒-๓๖ เสมอกัน, สระที่ ๔๔-๔๖ เสมอกัน, ในปฐมบาทและคติมบาท ๑๒ อักษร ในทุติยบาทและจตุตถบาท ๑๖ อักษร ๒ บาทเป็นบทหนึ่ง ชื่อภาคคติ ว่ามี คำเนิรกลอนดังกาพย์ที่ขึ้นไป และกาพย์ภาคคตินี้กำหนดด้วยอักษร ๔๖ อักษร มีกลอนสัมผัสกัน

(ชุมนุมตำรากลอน ๒๕๐๔ : ๑๖๕)

ภาพยักภาคคติมัลักษณะบังคับคังนี้

จากลักษณะบังคับข้างต้นจะเห็นได้ว่าภาพยักภาคคติมัลักษณะบังคับเหมือนภาพยักสุรางคณางค ๒๔ ทุกประการทั้งคานคณะและสัมผัส อาจเป็นไปได้ว่าภาพยักภาคคติในภาพยักสารวิลาสินี เป็นภาพยักตนเคาของภาพยักที่รู้จักกันต่อมาในนามภาพยักสุรางคณางคนั่นเอง

รูปแบบคำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายภาพยัก ๗ ชนิดที่มีอยู่ในภาพยักสารวิลาสินี ก็คงได้กล่าวมาแล้วแสดงถึง ร่อง รอยของพัฒนาการของคำประพันธ์ประเภทภาพยักก่อนยุคจินตคามฉัตถ์นี้

ประการแรก ในระยะที่มีการแต่งคำมัทร์ภาพยักสารวิลาสินี การเรียกชื่อรูปแบบการประพันธ์เป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ ฯลฯ ยังไม่ปรากฏ คำว่า "กาพย์" หมายถึงคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองทั่ว ๆ ไป เช่นเดียวกับคำว่า "กลอน" การแยกแยะจัดหมวดหมู่และเรียกชื่อคำประพันธ์แยกประเภทเป็นโคลง กาพย์ หรือฉันท์คงจะเริ่มในราวยุคที่มีการแต่ง จินตคามฉัตถ์ จะได้ว่าถึงค่อไป

ประการที่สอง คำประพันธ์ที่สมัยต่อมาเรียกว่ากาพย์คงเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่คักแปลงมาจากฉันท์โดยเปลี่ยนแปลงให้มีลักษณะเรียบง่าย ไม่มีบังคับครูลหุและเพิ่มสัมผัสเพื่อให้เสียงฟังคล่องจอง คำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ ในภาพยักสารวิลาสินีแสดงถึงความพยายามประดิษฐ์และประยุกต์รูปแบบคำประพันธ์ประเภทฉันท์ให้เรียบง่าย และให้คำอธิบายคณะและสัมผัสอย่างละเอียดชัดเจน จนอาจกล่าวได้ว่าคำมัทร์เล่มนี้น่าจะเป็นคำราราคันหลักัณษณ์รุ่นแรก ๆ ของไทย

ประการที่สาม การที่รูปแบบคำประพันธ์ในภาพยักสารวิลาสินีมีแค่เพียงรูปแบบคำประพันธ์ที่สมัยต่อมาเรียกว่าโคลงและกาพย์อาจชี้ให้เห็นว่าโคลงและกาพย์เป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่เป็นของไทยและเป็นรูปแบบที่โบราณจารย์ฝ่ายไทยประยุกต์และคักแปลงขึ้น

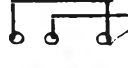
อย่างไรก็ตามมีรูปแบบเพียงไม่กี่ชนิดเท่านั้นที่เป็นที่นิยมแต่กันต่อมาได้แกมหาสินธุมาลีซึ่งน่าจะเป็นต้นเค้าของโคลงสี่สุภาพ พรหมคีติซึ่งอาจเป็นต้นเค้าของกาพย์ยานี และ กากคิ อันอาจเป็นที่มาของกาพย์สุรางคนางค์ ส่วนคำประพันธ์ชนิดอื่น เช่นกาพย์ซึ่งมีคำในแต่ละวรรคแต่ละบาทไม่สม่ำเสมอ ไม่เป็นที่นิยมและไม่ปรากฏการนำมาใช้เป็นรูปแบบในการแต่งคำประพันธ์ในสมัยต่อมาแต่อย่างใด

ข. กาพย์ที่ปรากฏในวรรณคดีก่อนยุคจินตคามณี

การนำคำประพันธ์ประเภทกาพย์มาใช้แต่งวรรณคดีก่อนยุคที่มีการแต่ง จินตคามณี นั้นมีแพร่หลายพอสมควร วรรณคดีที่เรียกว่าคำฉันท์จะใช้กาพย์คำเนินเรื่องควบคู่กันไปกับฉันท์ เช่น นิราศภูเขา หรือ ราชาพิลาปคำฉันท์ ใช้กาพย์ฉมังและกาพย์สุรางคนางค์คำเนินเรื่องเป็นส่วนใหญ่ มีฉันท์ต่าง ๆ แทรกอยู่บ้างแต่มีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับกาพย์ ในมหาชาติคำหลวงก็มีการใช้กาพย์ยานี กาพย์ฉมังและกาพย์สุรางคนางค์ แม้จะมีปัญหาว่ามหาชาติคำหลวงบางกัณฑ์ เท่านั้นที่เป็นสำนวนเก่าสมัยอยุธยาตอนต้น แต่มีหลักฐานยืนยันอีกทางหนึ่งคือการอ้างอิงคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานีในจินตคามณี โดยยกตัวอย่างกาพย์ยานีจากมหาชาติคำหลวง เป็นแบบฉบับในการแต่งแสดงว่าการใช้กาพย์ชนิดต่าง ๆ แต่งวรรณคดีเริ่มแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว

กาพย์ที่ปรากฏในวรรณคดีก่อนยุคจินตคามณีมีลักษณะดังนี้

๑. กาพย์ฉมัง ๑๖

ในนิราศภูเขาหรือราชาพิลาปคำฉันท์ ใช้กาพย์ฉมังคำเนินเรื่องหลายตอนกาพย์ฉมังบางตอนเล่นกลบทชนิดนาคบริพัทธ์ควย แสดงว่าการแต่งกาพย์ฉมังเป็นที่นิยมแพร่หลายเป็นอย่างมากแล้วจึงมีการประดิษฐ์พลิกแปลงการแต่งให้วิจิตรบรรจงมากยิ่งขึ้น ลักษณะบังคับพิเศษที่เพิ่มเติมขึ้นจากลักษณะบังคับของกาพย์ฉมังคือการซ้ำเสียงพยัญชนะของคำ ๒ - ๓ คำสุดท้ายของวรรคกับคำ ๒ - ๓ คำแรกของวรรคถัดไปในลักษณะ สัมผัสที่เกี่ยวกับระหว่างบทเช่นนี้โดยตลอดจึงเรียกว่านาคบริพัทธ์ คือสัมผัสเกี่ยวกับคุณลีลาของนาคเลื้อย

คำประพันธ์ในนิราศภูเขาตอนนี้ จินตคามณีนำไปอ้างเป็นตัวอย่างของคำประพันธ์ที่

เรียกว่า "ฉันทฆานาคบวิพันธ์" แต่มีการแต่งเพิ่มเติมบทแรกและบทลงท้าย ในนिराक्षिका มีข้อความดังนี้

○ <u>แมนส์วสฺกึสฺมยติอนันต</u> <u>พิพัญโกโคศูรย</u>	<u>อเนกแจจรรล</u>
○ <u>โกโลสวร รยามากมูล</u> <u>อนันตเนื่องบริหาร</u>	<u>มากมายเพอมภูต</u>
○ <u>บริโลกยปรทัมนิณมอลย</u> <u>ประทัมเพริศพรายพรรณ</u>	<u>นณมลแกมกาณฺจน</u>
○ <u>พรายพริศรัคมีจจรจนฺทร</u> <u>โลมประภาพิมล</u>	<u>จะแจมก้านัด</u>
○ <u>พิมานทองทพิยโสภณ</u> <u>มณีประคัมชัชวาลย</u>	<u>โสภาคยไหยรณ</u>
○ <u>ชัชชวคฺคิประคากแมมกาณฺจน</u> <u>วิมลมาศค่างอง</u>	<u>แกมแกววิศภูาล</u>
○ <u>ค่างกลยิงเทพยบวรเทอง</u> <u>สวารานฺนสํวณ</u>	<u>บวรช่าสำเรอง</u>
○ <u>สุมบติพิพฒเพียบภูล</u> <u>โชคนเสวยศุขสาณคิ</u>	<u>เพียบเพ็ญไพบูลย</u>
○ <u>ศุขส์วสฺกึสฺรพแสนศณฺจการ</u> <u>คूरยกลศรืบ้า เรอห</u>	<u>ศณฺจการคิศจระการ</u>
○ <u>บ่าวสพิชนีมเยอ</u> <u>สมบคิมมีปาน</u>	<u>รมเยศศุขเลอ</u>
○ <u>บมีเปริยบปราสาทพิมาน</u> <u>คิเรกพนคณนา</u>	<u>พิมลไอพาร</u>

(นिराक्षिका : ๖ - ๗)

ในจินกามณี ยกคำประพันธ์ข้างต้นเป็นตัวอย่าง "ฉันทฆานาคบวิพันธ์" โดยให้แผนผังจำนวนคำและสัมผัสตามแบบกาพย์ฉมัง และมีกาพย์ฉมังขึ้นต้น ๑ บท ซึ่งแตกต่างไปจากที่มีในนिराक्षिका และ ทอนท้ายมีกาพย์ฉมังปิดท้ายอีก ๑ บท กล่าวว่คำตัวอย่างที่ยกมา เป็นคำประพันธ์ที่เรียกว่านาคบวิพันธ์ นอกจากนี้ยังแก้ไขคำบางคำให้ไพเราะและเหมาะสมยิ่งขึ้นด้วย เพื่อให้เปรียบเทียบกับความในนिराक्षिका ได้ชัดเจนจะยกตัวอย่างทั้งหมดมาดังนี้

๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๖ ๐ ๐ ๐ ๖ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๖ ๑๖

ไคร

ใน

ฉันทมานาคบวิพันทา

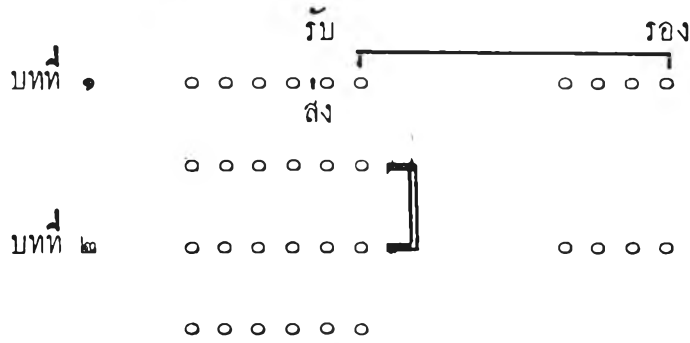
○ <u>ปรางพระศาสดาจอมไตร</u>	<u>เสด็จประคิมฐานใน</u>
<u>กุสิตมิงแมนสวรรค</u>	
○ <u>แมนสวัสดิศิมบคือนันต์</u>	อเนกแจจรร
<u>พิพชโกโคสุรย</u>	
○ <u>โกโคสวรรยามากมูล</u>	มากมายเพิ่มภู
<u>อนันต์เนื่องบริวาร</u>	
○ <u>บริโภคประคิมนฤมลาย</u>	นฤมลแกมกาจุน
<u>ปัทมเพรอกพรายพรณ</u>	
○ <u>พรายเพริศรัศมีจรัสจรัญ</u>	<u>จรัสแจ่มสวสวรรค</u>
<u>โถมประภาพิมล</u>	
○ <u>พิมานองเพียรทิพยโสภณ</u>	โสภาคยไทรณ
<u>มณีประคิมชัชวาล</u>	
○ <u>ชัชชวชประคากากาจุน</u>	แกมแก้วพิศการ
<u>วิมลมาศค่าเกอง</u>	
○ <u>ค่ากลยิงเทพบันเทอง</u>	บันทางสำรอง
<u>สำราญสำฤทธิสมบูรณ</u>	
○ <u>สมบคพิพชเพียบภู</u>	เทียบเพ็ญไพบูลย์
<u>โชติเสวยสุขสานคี</u>	
○ <u>สุขเกษมสมแสนศุงการ</u>	สังคีตระการ
<u>กุริยคนตรีบำเรอ</u>	
○ <u>บำเรอพิพชนิรมเยอ</u>	รมเยศสุขเลอ
<u>ฉกามเทพมิปาน</u>	
○ <u>บมิพชกุสิตพิมาน</u>	พิมลไอทาร
<u>กิเรกพนพรธนา</u>	
○ <u>พรธนอักษรฉันทา</u>	<u>ฉันทเทียบอักษรา</u>
<u>เป็นบทนาคบวิพันทา</u>	

(เงินความ ๒๕๑๒ : ๖๔ - ๖๖)

(ข้อความที่ขีดเส้นใต้คือตอนที่แต่งเพิ่มเติมจากในนิราศมีคา และตอนที่แตกต่างกัน)

จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของกาพย์ฉันทในยุครุ่งศรีอยุธยาตอนต้นมีลักษณะบังคับที่เข้าแบบแผนและคงเป็นแบบอย่างในการแต่งสืบต่อกันเรื่อยมา แบบแผนของกาพย์ฉันท

ในช่วงนี้อาจแสดงไว้ดังนี้

๒. ภาพยสุรางคณางค์ ๒๔

ในวรรณคดีที่เชื่อว่าแต่งก่อนจินตามณี มีคำประพันธ์ประเภทภาพยสุรางคณางค์ ๒๔ อยู่จำนวนไม่น้อย เช่น นิราศภูเขา ไซภาพยสุรางคณางค์ ถึง ๔๑ บท ในจำนวนคำประพันธ์ทั้งสิ้น ๓๓๘ บท ส่วนในมหาชาติคำหลวง ก็มีที่ไซภาพยสุรางคณางค์ ในกัณฑ์ที่ ๗ บทและในกัณฑ์มหาพน ๔ บท ลักษณะของภาพยสุรางคณางค์ในยุคนั้นมีคณาะและสัมผัสก่อนข้างแน่นอนตายตัวแล้ว ดังตัวอย่างจากนิราศภูเขาตอนหนึ่ง

○ แมนม้วยสิ้นจันทร์	ม้วยมิ่งแมนสวรรค์	ตุ๋มไถ่นาคา	
ม้วยภูมิภาค	ลีเนรมหา	ม้วยอวกาษา	
○ ม้วยป่าหิมพานต์	ม้วยเบญจลาธาร	ชูลส์ควทันคร	
ม้วยโนนทศรี	ไกรลาศศิขร	ม้วยหมูนิกร	นรชนทั้งหลาย
- (นิราศภูเขา : ๒๑)

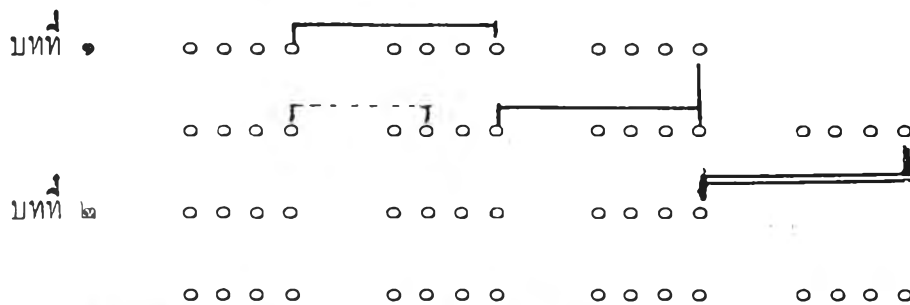
ในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ ๗ ซึ่งน่าจะเป็นส่วนแรกเช่นกัน มีการใช้ภาพยสุรางคณางค์ ๗ บท ตอนหนึ่งมีดังนี้

หส์าว

○ กุขหงษ์ไปมุก	กระเหว่าเหล่านก	พลัดแม่สุมหาย	
	อุปปริปคุลเล		
ตกควาคิคคม	อคนมปางคาย	คุจแก้วแม่หาย	ไม้ลอยมารคา
	เท มิกา วีย อุกกณนา		
○ หนึ่งบุตรเนื้อทราย	ชิโรทกบวาย	ทรมารักษเสนา	
	สมนุตามภิธาวิโน		

ยกหูชูกอ คอยถามารคา เห็นแม่กลับมา วิ่งเข้าเชอขรม
(มหาชาติคำหลวง ๒๕๑๖ : ๒๕๐-๒๕๑)

จะเห็นได้ว่าลักษณะบังคับของกาพย์สุรางคนางค์ ในชวงนี้ ยังมีเพียงสัมผัสสลับ
รับ รอง สิ่ง ส่วนสัมผัสเชื่อมค่นวรรคยังไม่นิยมใช้เป็นลักษณะบังคับ แผนของ
กาพย์สุรางคนางค์ในยุคก่อนจินตคามณีอาจจึกได้ดังนี้

เมื่อเปรียบเทียบกับคำประพันธ์ที่เรียกว่ากาถคติในกาพย์สารวิลาสินี จะเห็นว่า
ข้อแตกต่างมีเพียงสัมผัสระหว่างวรรค กล่าวคือ คำสุดท้ายของวรรคที่สี่กับคำที่สองของ
วรรคที่ห้า หรือที่เรียกว่าสัมผัสสลับคอกับเชื่อมสลับคอก ลักษณะบังคับของกาพย์สุรางคนางค์
เช่นนี้ต่อมาพระยาอุปกิตศิลปสารเรียกว่ากาพย์สุรางคนางค์แบบโบราณ (พระยาอุปกิต
ศิลปสาร ๒๕๐๗ : ๑๐๘)

กาพย์ยานี ๑๑

กาพย์ยานีที่ปรากฏในวรรณคดีชวงก่อนยุคจินตคามณีมีน้อยมาก ในนิราศสุทิดา ไม่
มีการใช้กาพย์ยานี มีแต่อินทวิเชียรฉันท ทั้งยังเป็นที่น่าสังเกตุว่าคำฉันทเรื่องอื่น ๆ ที่
เชื่อกันว่าแต่งในราวก่อนหน้าจินตคามณีเล็กน้อยหรือชยุคเดียวกับจินตคามณีได้แก่ เสื่อโคคำฉันท
สมุทโฆษคำฉันทคอนคัน และอนิรุทธคำฉันท ไม่ปรากฏการใช้กาพย์ยานีเช่นกัน ใช้แต่
อินทวิเชียรฉันทจำนวนมากทั้งนี้อาจเป็นเพราะอินทวิเชียรฉันทแต่งได้ง่ายกว่าฉันท
ประเภทอื่น ๆ และมีลลาไพเราะเข้ากับหูของคนไทยก็เป็นได้

อย่างไรก็ตามในมหาชาติคำหลวง กัณท์มีทรี ใช้กาพย์ยานี ๑๑ ๒ บท
และเป็นตอนที่จินตคามณีนำไปอ้างเป็นตัวอย่างของ "ยานี ๑๑" ในมหาชาติคำหลวง ยานี๑๑
มีลักษณะดังนี้

ปลาโต คุกาลี อุณาย

ครนนูเซากหิวกรนเนฮา

ลูกไมบตันงาย

กิมที สายมากศา

คิดโคคินมาค่า

เพราะเห็นอุโทคหิน

ชายป่าเภาไปหาชาย

จ่างายราชยีน แมฮา

อยู่จรห่าคอกกลางคิน

แลกูแกลนอุกลไก กงงนี้

(มหาชาติคำหลวง ๒๕๑๖ : ๒๕๖)

ในจินคามณีมีคำประพันธ์ ต่อท้ายอีก ๑ บทและบอกลักษณะบังคับว่าไม่บังคับ
ครุหลุ มีแต่"กลอนหัดกัน" ทั้งยังเรียกว่า "ยานี ๑๑" อย่างกาพย์สารวิลาสินี" ดังนี้

○ ○ ○ ○ ๐ ๐ ○ ๐ ○ ๐ ○ ๐ ○ ○ ๐ ○ ๐ ○ ๐ ○ ๐ ○ ๐ ○ ๐ ○ ๐ ○

○ ครัน เซากหัวเซา

ลูกไมครันงาย

○ เป็นโคจิงมาค่า

เห็นอุโทคหิน

○ นรนาถบังคับ

ชวาทมาจากไพร

ชายป่าเภาไปตามชาย

จ่างายราชยีน

อยู่จรลาคอกกลางคิน

มากูแกลนนี้เพื่อโค

กรประนมกราบพูลไป

เสื่อสีห์ไลมาชชขวาง

(จินคามณี ๒๕๑๒ : ๕๔-๕๕)

กาพย์ยานีในช่วงก่อนจินคามณีอาจจัดแผนผังได้ดังนี้

บทที่ ๑ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

 ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

บทที่ ๒ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○

กล่าวโดยสรุปแล้วก่อนที่จะมีการแต่งจินคามณีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช กาพย์ชนิดต่าง ๆ คือกาพย์ฉิ่ง กาพย์สุรางคณาถ และกาพย์ยานีมีปรากฏใช้ใน
วรรณคดีต่าง ๆ แล้วโดยใช้แต่งควบคู่ไปกับฉันทเป็นหนังสือคำฉันท คำลักษณะบังคับของ
กาพย์เหล่านี้มีคณะและสัมผัสค่อนข้างแน่นอนตายตัวทั้งยังมีการนำมาพลิกแปลงแต่ง เป็นกลบท
เพื่อให้กาพย์เหล่านี้ไพเราะเพราะพริ้งมากยิ่งขึ้นอีกด้วย ส่วนด้านคำราชาฉันทลักษณะ คำภีร์

ภาพยสารวิลาสินีรวบรวมคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ซึ่งมีคำประพันธ์ประเภทภาพยรวมอยู่ด้วย มีภาพย ๒ ชนิดซึ่งน่าจะได้รับความนิยมพอสมควรและอาจจะเป็นต้นเค้าของภาพยฉิ่งและภาพยสุรางคณาจก ภาพย ๒ ชนิดนี้คือภาพยพรหมคีติและภาพยกากคิต

๒.๑.๒ ภาพยตั้งแต่สมัยจินคามณีเป็นต้นมา

การแต่งจินคามณีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีความสำคัญต่อการพัฒนาการของคำประพันธ์ประเภทภาพย ทั้งนี้เพราะในจินคามณี ผู้ประพันธ์ได้พยายามรวบรวมลักษณะคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ให้มีระบบระเบียบทั้งในด้านการเรียกชื่อคำประพันธ์ ลักษณะบังคับ แขนฉิ่ง พร้อมทั้งตัวอย่าง จินคามณีจึงไม่ได้มีความสำคัญในฐานะเป็นตำราเรียนเล่มแรกเท่าที่มีหลักฐานปรากฏเท่านั้น แต่ยังเป็นตำราฉิ่งลักษณะที่พยายามรวบรวมคำประพันธ์ที่ไร้แตกต่างกันในสมัยนั้นโดยยกตัวอย่างจากวรรณคดีเรื่องสำคัญ ๆ อีกด้วย หากกล่าวเฉพาะในคำานที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของภาพยแล้วจะเห็นได้ว่าจินคามณีเป็นหลักฐานยืนยันพัฒนาการของภาพยหลายประการดังต่อไปนี้

- ก. ความหมายของคำว่า "ภาพย"
- ข. ชนิดและที่มาของภาพยชนิดต่าง ๆ
- ค. ความนิยมภาพยในการแต่งคำประพันธ์
- ง. ความหมายของคำว่า "ภาพย"

ในจินคามณี ฉับพระโหราธิบดีมีการใช้คำว่า "ภาพย" ทั้งในความหมายกว้างคือหมายถึงร้อยกรองทั่ว ๆ ไปและในความหมายแคบคือ ภาพยหมายถึงรูปแบบคำประพันธ์ประเภทหนึ่ง การใช้ภาพยในความหมายแคบแสดงถึงพัฒนาการของการจำแนกแยกแยะประเภทของวรรณกรรมซึ่งเริ่มจะมีขึ้นบ้างแล้ว แม้ว่าจะยังไม่เคร่งครัดและแน่นอนตายตัวแตกต่างจากสมัยของภาพยสารวิลาสินี ซึ่งภาพยยังไม่มีที่ใช้ในความหมายเฉพาะเจาะจงว่าหมายถึงรูปแบบคำประพันธ์ประเภทหนึ่ง

การใช้คำว่า "ภาพย" ในความหมายกว้าง กล่าวคือหมายถึงคำประพันธ์ทั่ว ๆ ไปมักใช้รวม ๆ กับคำว่ากลอนและโคลง เช่น ภาพยกลอน ภาพยโคลงพากย์ฉิ่ง ทั้งนี้ลักษณะ

ที่สำคัญของกาพย์กลอนหรือร้อยกรองคือการใช้ "พัดกัน" หรือสัมผัสนั่นเอง ชื่อนี้แสดงว่าโบราณจารย์ฝ่ายไทยให้ความสำคัญกับเสียงสัมผัส ต่างจากฉันทของอินเดียซึ่งไม่มีสัมผัสเป็นลักษณะบังคับ จึงกล่าวได้ว่าสัมผัสเป็นเอกลักษณ์ของร้อยกรองไทย การใช้กาพย์ในความหมายกว้างปรากฏในจินตคามณีหลายแห่งดังนี้

ตอนอธิบายถึงการใส่เครื่องหมาย ฤ ฤา ฦ ฦา มีคำอธิบายให้รู้จักอ่านคำประพันธ์ มิฉะนั้นเสียงจะไม่สัมผัสกัน

"บุคคลผู้ใคร่เขียนหนังสือกาพย์โคลงพาทย์ฉันท ให้ดูอักษร ๔ คือ ฤ ฤา ฦ ฦา นี้ให้ชอบกับกลอนการจึงใส่ มีชอบกลอนอย่าใส่ ไม่รู้อ่านก็ผิดเลย รู้อ่านก็พัดกันแล"

(จินตคามณี ๒๕๑๒ : ๑๕)

อีกตอนหนึ่ง กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแต่งจินตคามณีว่าต้องการกล่าวถึงเรื่องราวหรือประวัติของคำประพันธ์ต่าง ๆ เพื่อให้เป็นแบบอย่างในการแต่ง ใช้คำว่ากาพย์ในความหมายกว้างเช่นกัน

○ ขอดูกำนาน คำเนอรอรรถการ คำนานเกลากกลอน
เป็นบทขอมผูก เป็นครูอักษร เป็นโคลงกาพย์กลอน
พิศบทคนปลาย...

○ สติลชนิต กาพย์กลอนพิศคิด ชีครักเกี่ยวพัน คิคควรจงแมน
อย่าไคเสรอกสรัน อย่าเอาอนฉรร มาใส่ใชการ

(จินตคามณี ๒๕๑๒ : ๓๐)

ส่วนการใช้กาพย์ในความหมายแคบ หมายถึงรูปแบบคำประพันธ์ประเภทหนึ่ง มีปรากฏในตอนอธิบายกาพย์ห่อโคลง ดังนี้ "กาพย์ห่อโคลง มิได้กำหนดไม้เอกโท นิยมแต่กลอนให้ต้องกันคู่บังคับ" (จินตคามณี ๒๕๑๒ : ๔๗) อย่างไรก็ตามการใช้กาพย์ในความหมายแคบก็ยังไม่แน่นอนตายตัว ทั้งนี้เพราะเมื่อกล่าวถึงกาพย์ยานี กาพย์ฉมัง หรือกาพย์สุรางคณา จะไม่ใช่กาพย์หน้าหน้า แต่จะเรียกว่า ๑๑ยานี ๑๖ฉมัง และ๒๕สุรางคณา และการเรียกชื่อคำประพันธ์ชนิดหนึ่งคือ กาพย์เพชรมังกร เมื่อยกตัวอย่างปรากฏว่าไม่ใช่กาพย์แต่เป็นคำประพันธ์ประเภทโคลง ดังนี้

"ภาพยิมเพอขม้งกร กำนดกเดไมโท มิไดก่าหนดกไมเออ
แลนนิมโทกองกัน กุจขงคัมก่าหนดกนง ควรแตงแคบหุ"

- o พระทรงหรัทวาล่า เหลือแสดง
- ทรงพระทวาศนา ฮุาโท
- อารามคร่าสักแตง หอนมิ
- ประสาทรชพยไว แจกไฟทุกสถาน ๗

(จินคามณี ๒๕๑๒ : ๔๔-๔๕)

คังนั้นแมในจินคามณีจะเริ่มมีการใช้คำว่ากาพย์ในความหมายแคบ แต่ก็ยังไม่ได้ใช้อย่างสม่ำเสมอ อาจเป็นเพียงความพยายามจัดระเบียบการเรียกชื่อคำประพันธ์ในยุคแรก ๆ เท่านั้น การเรียกชื่อให้ตรงครึ้ก ถูกต้องจึงยังไม่ได้ถือปฏิบัติกันอย่างสม่ำเสมอ

ข. ชนิดและที่มาของกาพย์ต่าง ๆ

ในจินคามณี มีกาพย์ชนิดต่าง ๆ ซึ่งผู้แต่งรวบรวมมาแสดงไว้หลายชนิด คือกาพย์ยานี กาพย์ขม้ง กาพย์สุรางคณาจก ก่าพยขมไมและกาพย์หือโคลอง

๑. กาพย์ยานี

ในจินคามณีมีฉบับพระโหราธิบดีข้อความที่กล่าวถึงยานีหลายตอน ตอนที่ชัดเจนที่สุดคือตอนอธิบายถึงยานี **๑๑** ตามแบบของกาพย์สารวิลาสินี คำประพันธ์ประเภทนี้ไม่มีบังคับครุหลุมี่แต่สัมผัสและให้ตัวอย่างจากมหาชาติคำหลวงประกอบ ดังนี้

- o ถ้าจะทำยานี **๑๑** อย่างกาพย์สารวิลาสินี มิไดก่าหนดครุหลุมี่แลก่าหนดแตกลอนพิคกัน โดยนิมนี้

o o o o o o o o o o o o o o o o

(จินคามณี ๒๕๑๒ : ๕๔)

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึง **๑๑**ยานี เนื้ออธิบายลักษณะของอินทรวีเชียรฉันท์ พร้อมคาถาคำอย่างซึ่งขึ้นต้นด้วยคำว่า "ยานี" อาจกล่าวได้ว่าที่มาของคำว่า "ยานี" คือคำขึ้นต้นคาถาคำอย่างอินทรวีเชียรฉันท์และด้วยเหตุที่ยานีเป็นกาพย์ซึ่งดัดแปลงมาจากอินทรวีเชียรฉันท์โดยดัดบังคับครุหลุมี่ออก จึงเรียกกาพย์ซึ่งดัดแปลงจากฉันท์ชนิดนี้ว่า"ยานี" ความ

คำขึ้นต้นคาถาทัวอย่าง ดังนี้

๑ อินหาทิภา ทาวชิราชศวโค ๑ ท ท ชุ คุรุ ๒๑ ๑๑ ยานี
นิแล ท คณสอง ช คณหนึ่ง แลครุสองอยู่คบกันคังนช้ออินทรวีเชียรนนท

๐ ยานี ฆฎคา	นิสมาคตานิ	ภูมมานิวายา	นิวอันตักเซ ๑
๐ กฤษคา ๑ ชุ ๑ นอม		ทริกรามสูเบญจางค	
ในปางสุภาทางค		บทรักนเจษณา	
๐ แห่งองครชติโย		รสนารณนาถา	
อินเกลลาอุทชยา		นุริรมยกรุงไกร	

(จินกามณี ๒๕๑๒ : ๕๓)

ข้อน่าสังเกตอย่างหนึ่งคือลักษณะของคำประพันธ์ตอนนี้ไม่มีสัมผัสระหว่างคำ
สุดท้ายของวรรคแรก กับคำที่ ๓ ของวรรคที่สองเหมือนแต่อย่างยานีในมหาชาติคาถาลวง

ข้อความอีกตอนหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับกาพย์ยานี ๑๑ เป็นข้อความต่อจากตอน
อธิบายกาพย์มั้ง โดยมีข้อความจากคาถาที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า "ยานี" พร้อมให้ตัวอย่างลักษณะ
บังคับ ซึ่งมีขอแตกต่างจากยานี ๑๑ ในตอนแรกเช่นกันคือมีสัมผัสเฉพาะคำสุดท้ายของวรรค
ที่ ๒ กับคำสุดท้ายของวรรคที่ ๓ เท่านั้น ดังนี้

๐ ยานีฆฎคา	นิสมาคตานิ
ภูมมานิวายา	นิวอันตักเซ
๑ ๑๑ อย่างกาพย์สารวิลาสินี ๑	
๐ อันคัมน์จักกลาว	พระสรพรเพชฐาศคา
เล็คจสถานอันโอหาร	ทังแปคแห่งอันอุคม
๐ ปางพระเสด็จอุบัติ	ในปารังอันเรียงรมย
สมสัศวมั้งคม	บทรักนเรืองรอง ๑

(จินกามณี ๒๕๑๒ : ๖๖)

ยังมีข้อความอีก ๒ ตอนซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับกาพย์ยานี ๑๑ เพราะเป็น
คำประพันธ์ที่มีคณะ ๑๑ เหมือนกันคือตอนที่กล่าวถึง ๒๒ รัตนมาลาฉันท หรือ ๑๑ พากยคีติ
กลอน และ ๒๒ มณีรัตนนนท ๑ กลอน ๕

อินทรีเขี้ยวหน้ และเมื่ออินทรีเขี้ยวหน้ที่คดบังคับครุดหุกลายเป็นยานี ๑๑ คณะของ
ยานีจึงเหมือนกับ รัตนมาถานีและมณีรัตนันท์ ข้อแตกต่างอยู่ที่สัมผัส กาพย์ยานีมีสัมผัส
ร้อยระหว่างวรรคที่ ๑ - ๒ - ๓ จึงทำให้มีฉลาไ้เพราะจังหวะคล้องจองกว่าซึ่งน่าจะเป็น
องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้กาพย์ยานีได้รับความนิยมมากขึ้นในสมัยต่อมา

(๒) กาพย์ฉมัง

ในจินตคามณี เรียกกาพย์ฉมัง ๑๖ ว่าฉันทฉมาคำเนอรกลอน ๔ โดยยกตัวอย่าง จากนิราศสุโขทัย นอกจากนั้นกาพย์ฉมังคงจะใช้เป็นบทพากย์ด้วยจึงมีคำจำกัดว่า พากย์ ๑๖ ดังนี้

○ ○ ○ ○ ○ ๖ ○ ○ ○ ๕ ○ ○ ○ ○ ○ ๖

ชาว กาว
ฉันทฉมาคำเนอรกลอน ๔

- เมื่อนั้นเบื้องบนเขียวขาว หมอกมัวกินดาว
- ครวนุชร้อาซร้ออุลมน
- ฟุ่ฟั่นหลังหลอ โสรซล อับแสงสุริยพล
- ตะคุดนคึกกึกเกรอกเวหา พากย์ ๑๖ กลอน ๔ ดังนี้

(จินตคามณี ๒๕๑๒ : ๖๒)

การเรียกกาพย์ฉมังว่าพากย์ ๑๖ แสดงถึงการใช้กาพย์ฉมังเป็นบทพากย์ไซนหรือหนังใหญ่ บทพากย์เหล่านี้เข้าใจว่ามีมาก่อนสมัยที่มีการแต่งจินตคามณี คำพากย์จะใช้กาพย์ฉมังกับกาพย์ยานี และมีวิธีพากย์ต่าง ๆ กันไปเป็น ๖ ประเภทคือ พากย์เมืองหรือพากย์หล่มพลา พากย์รถหรือพาหนะต่าง ๆ เช่น ช่าง มา พากย์โธ พากย์ชมคง พากย์บรรยายและพากย์เบ็ดเตล็ด (ชนิต อยู่โพธิ์ ๒๕๐๐ : ๑๕๔ - ๒๐๐)

นอกจากนี้ยังให้ตัวอย่างกาพย์ฉมังจากนิราศสุโขทัย หรือราชาพิลาปคำฉันท อีกตอนหนึ่งเรียกว่าฉันทฉมาราชาพิลาปคำเนอรกลอน ๔ ลักษณะบังคับเหมือนฉันทฉมาคำเนอรกลอน ๔ และตัวอย่างของฉันทฉมังนาคบริพันธ์ จากนิราศสุโขทัย เช่นกัน (ดังได้กล่าวถึงแล้วในตอนทีกล่าวถึงกาพย์ในยุคก่อนจินตคามณี) ตัวอย่างกาพย์ฉมังทั้งหมดมาจากนิราศสุโขทัยซึ่งอาจแสดงว่าผู้ประพันธ์จินตคามณี เห็นว่านิราศสุโขทัยเป็นแบบอย่างที่ดีของกาพย์ฉมังหรือผู้ประพันธ์อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับวรรณคดีเรื่องดังกล่าว คืออาจเป็นผู้แต่งหรือนิราศสุโขทัยอาจเป็นวรรณคดีที่ได้รับความนิยมและถือเป็นแบบฉบับในยุคนั้นก็ได้

นอกจากนี้ยังมีตอนที่กล่าวถึงฉมัง ๑๖ ในจินตคามณี ตอนที่อธิบายฉันทฉมาโคลงฉันทฉมังที่มีคณะเหมือนกาพย์ฉมัง ฉันทฉมนั้นอาจเป็นที่มาของกาพย์ฉมังโดยนักปราชญ์ฝ่ายไทยนำมาดัดแปลงตัดกรุลูกออกแล้วเพิ่มสัมผัสใหม่จึงหว่าลีลาคล่องจองกัน ข้อความใน

จินตคามณีเกี่ยวกับโคลงสิ่งชนิดที่มีดังนี้

- ๐๐๐๐๐๐ ๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐๐ ๑, ๑๖ ผนัง
 โคลงสิ่งชนิดที่ ๑ มีโคลงกำหนด ครุฑหู แลนิยมแกลกลอนพิศกันสวยงาม
๐ สำนัศวคณาโจษจน	มฤคาอนนค
๐ นกนคภูคคคียง	
๐ พยัคฆาพยัคฆีรายเรียง	ชมคชูหุเมียง
- แลคอมครหิมครวีมครวาง...
- (จินตคามณี ๒๕๑๒ : ๕๕ - ๕๖)

(๓) กาพย์สุรางคนางค์

ในจินตคามณี กล่าวถึงคำประพันธ์ประเภทสุรางคนางค์ ๒ แห่ง แห่งแรกกล่าวถึง "๒๔ สุรางคนา ปฐมฉันทกลอน ๔" ดังนี้

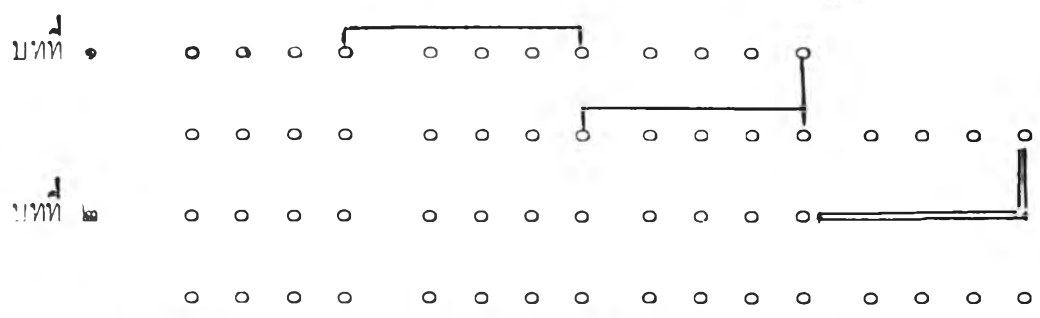
<u>๒๔ สุรางคนา</u>	<u>ปฐมฉันทกลอน ๔ ๑</u>		
๐ โอออกกฎเววย	เมือกอนกฎเคย	สมบพิตรามครวัน	
ทำนุเขบเขบ	เขือชอบทุกวัน	จึงโคจอมขวัญ	ลูกนงนงพาล
๐ ถึงนุจะจจะถอย	สิ่งสินัยบทยอย	ยากพนประมาณ	
บาปโศมาโท	ชชเจาบันคาล	กาจิกสงสาร	ลิมสองเสียไกล ๑
- (จินตคามณี ๒๕๑๒ : ๕๔)

อีกแห่งหนึ่งกล่าวถึง วิสาลวิภันท์โดยอธิบายว่าในกาพย์สารวิลาสินีไม่มีบังคับครุฑหู มีแต่สัมผัสทำให้ลักษณะบังคับเหมือนกาพย์สุรางคนางค์ทุกประการ นอกจากนี้คำจำกัดความของฉันทชนิกนียังขึ้นต้นด้วยคำว่า "สุรางคนา" ซึ่งคงจะเป็นที่มาของชื่อกาพย์สุรางคนางค์ เพราะกาพย์ชนิดนี้ดัดแปลงมาจากฉันทวิสาวิกฉันทนเอง ข้อความในจินตคามณีมีดังนี้

๐ <u>สุรางคนา</u>	สุโศภณา	รมีรโก	สมานลิ	ภิวันทโน
สรเนโก	วิคคินทวัง ๑ ๒๔ ๑			
<u>ชื่อวิสาวิกฉันท</u>	ในกาพย์สารวิลาสินี	มิโคกำหนดครุฑหู	กำหนดคั	
กลอนพิศกันโดยนิยมนี่				
๐ สรวมชีพชอถวาย	บังคมโดยทนาย	ภักคภีรมนย์		
เสวีจจางฉันท	จำแกลนิยม	วิชิทุกรม		เพื่อให้ง้างแจง

- ซึ่งแต่จักคามไย ในวุตโตไทย คณสาแกลง
ชัคคิยุตติ สัจญญากรแกลง กำหนดคوياแกลง นิพนธ์ฉันทา
- ถวายถวายประคิพพัทธ ปราโมทยมานัส วัคริงปริคา
ลคองบุลี พระบาทภูวนา ยกนารณมหา คุญประการ ๗ กู้อย่างกาพย
(จินคามณี ๒๕๑๒ : ๕๓-๕๔)

จากตัวอย่างคำประพันธ์ข้างต้นอาจจัดแผนผังวิสาละวิกฉันท์ได้ดังนี้

จะเห็นได้ว่าบัญญัติของวิสาละวิกฉันท์คือกาพย์สุรางคนางค์ ๒๔ นั่นเองและบัญญัติ
นี้เหมือนกับลักษณะของกาพย์สุรางคนางค์ในยุคก่อนนี้ คือกาพย์สุรางคนางค์ในมหาชาติ
คำหลวงและนิราศศรีกา

นอกจากนี้ยังมีการใช้คำว่า "กลอนสุรางคนางค์" ในความหมายว่ากาพย์
สุรางคนางค์ ตอนกล่าวถึงคณะฉันท์ทั้ง ๔ คณะซึ่งจะต้องท่องเพื่อจดจำคณะของฉันท์ต่าง ๆ
คณะฉันท์นี้แต่งถวายกาพย์สุรางคนางค์ แต่เป็นฉันท์ ๓๒ ไม่ใช่ ๒๔ ดังนี้

ถ้าจะจำอัฐคณะทั้งแปดโดยมีศกษามิได้ ถวายไม่ได้เรียนคำภีร์ วุตโตไทย
ก็ให้เลาโคลงบังคับบททรงทำสำรับจำคณะทั้ง ๓๒ บท แลพระบาทกลอนสุรางคนางค์เด็ก

เรุกินแดง โม ลูทไก่อระ โต ฉะพะอะเจอะ นาน
ชคอยอยุ ไย กูวะไควร ราชู โมระพะ ถาน
ฉฉะสง สาร แนะโหเกาะ ราชู ๗ ๓๒ ๗

ทรงสำหรับคณะทั้ง ๔
(จินคามณี ๒๕๑๒ : ๕๑)

สรุปแล้วกาพย์สุรางคนางค์ในจินคามณีมีลักษณะเหมือนกาพย์สุรางคนางค์ในยุค
ก่อนหน้านั้นทั้งด้านคณะและสัมผัส ความนิยมใช้กาพย์สุรางคนางค์ในการบรรยายความและ

ในการแต่งคำราเรียนคงจะเป็นไปอย่างแพร่หลาย เพราะในจินกามณีเองก็ใช้กาพย์
สุรางคนางค์และโคลงสี่สุภาพในการอธิบายความ มีตั้งแต่การแถลงจุดมุ่งหมายในการแต่ง
และอธิบายลักษณะคำประพันธ์ต่าง ๆ

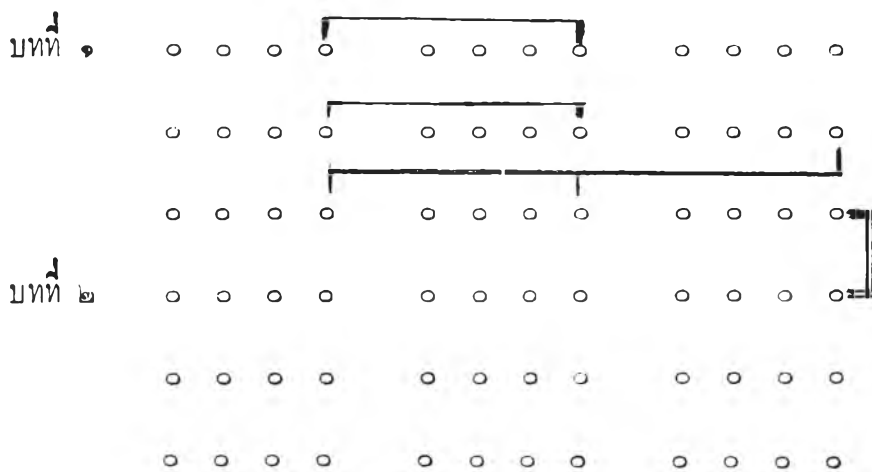
(๔) กาพย์ขับไม้

คำประพันธ์อีกประเภทหนึ่งซึ่งในสมัยต่อมาเรียกว่ากาพย์ขับไม้ ในจินกามณี
เรียกว่า "ขับไม้" และให้เพียงตัวอย่างคำประพันธ์ ไม่มีคณะหรือคำอธิบายประกอบเหมือน
คำประพันธ์ชนิดอื่น ๆ เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างขับไม้ คือ กาพย์ขับไม้ หรือ กาพย์ ๓๖
หนึ่งบทมี ๕ วรรค ๆ ละ ๔ คำ รวม ๓๖ คำ

	ขับไม้คังนี้	
○ จักแสดงพระเดช	องค์ไทนฤเมศ	เป็นเกล้ากรุงศรี
ผ่านเทพอุทธรยา	เรื่องพระเคซา	ท้าวทองธรณ
อันครุายไฟรี	บอจรวา	คูยพระสมภาร
○ ทานไคไปปราบ	เกรงพระอำนาจ	ท้าวทุกทิศาร
ทวารราชอคเรศ	ทั้งจันตประเทศ	บเคยบนคาล
ถววยสุวรรณมาลัย	ทั้งบรรณาการ	มากรามถววยเมือง ฯ

(จินกามณี ๒๔๑๒ : ๔๓-๔๔)

จากตัวอย่างคำประพันธ์แสดงบัญญัติคังนี้

กาพย์ขับไม้เป็นกาพย์ที่ใช้ร้องขับกับเพลง ซอและขับเตาะวุ่นในพิธีบางอย่าง
โดยทั่วไปเมื่อแต่งกาพย์ขับไม้ ๒ บทจะแต่งโคลงขับไม้ต่อกัน ๒ บทสลับกันไปโดยร้อยโคลง

ให้คำสุดท้ายของกาพย์ไปสัมพันธ์กับคำสุดท้ายของวรรคแรกในโคลง (พระยาอุปกิตศิลปสาร ๒๕๐๓ : ๑๑๔-๑๑๕)

ตัวอย่างกาพย์ขับไม้ในจินตคามนี้แสดงให้เห็นว่าการใช้กาพย์ขับไม้ที่อยู่อันแพร่หลายแล้วในระยะนั้นขับไม้จึงเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่นำมารวบรวมไว้ในตำราฉันทลักษณ์นี้

(๕) กาพย์ห่อโคลง

ในจินตคามนี้ กล่าวถึงคำประพันธ์ที่แต่งผสมระหว่างกาพย์กับโคลงที่เรียกว่ากาพย์ห่อโคลง โดยให้คำอธิบายว่ามาจากคัมภีร์อุมาทิลกวิลานี เหตุที่เรียกว่ากาพย์ห่อโคลง เพราะเปรียบไม้ไผ่และอ้อยอันมีกาบห่อ หากลำต้นมีลักษณะเช่นโคกาก็จะมีลักษณะเหมือนลำต้น และนิยมแต่งเป็นชาตรีโคลง คือไม่มีสัมผัสระหว่างบท ส่วนลักษณะบังคับไม้มีบังคับ เอก โท แต่นิยมแต่งให้อักษรบทของกาพย์เหมือนอักษรบทของโคลง นอกจากนี้วิธีการเขียนก็แตกต่างไปจากปัจจุบันกล่าวคือ จะเขียนกาพย์ ๑ วรรคสลับกับโคลง ๑ บท เรื่อยไปจนจบ กิ่งนี้

๑	ช่วงคันเคือกพลายหัง มาคนคงไกรสร		อีกสมวังเทียบบุญชร สิงสิหราชอาจสงคราม
๑	ช่วงคันเคือกพลายหัง	กิริณี	กาพย์ ๑
๑	ช่างชิงฟั่งล่า		โคลง ๑
๒	อีกสมวังเทียบบุญชร	ราชโค	กาพย์ ๒
๒	อุกพลายปราบไพร		โคลง ๒
๓	มาคนคงไกรสร	สิหราช	กาพย์ ๓
๓	มาทนงคงศรี		โคลง ๓
๔	สิงสิหราชอาจสงคราม		กาพย์ ๔
๔	สิ่งสิก อิกอาจให้	ปราบควยช้านาม	โคลง ๔

(จินตคาม ๒๕๑๒ : ๔๗)

ในสมัยที่มีการแต่งจินตคาม กาพย์ห่อโคลง เริ่มได้รับความนิยมแล้วและมีการนำกาพย์ห่อโคลงไปใช้แต่งวรรคคี่ทั้งเรื่อง คือกาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย กาพย์ห่อโคลงได้รับการพัฒนาให้ไพเราะเพราะพริ้งเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังนำมาใช้เป็นกาพย์เห่เรือ คำประพันธ์

ประเภทกาพย์จึงเฟื่องฟูและได้รับความนิยมอย่างสูงในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย จึงจะ
ได้กล่าวดังต่อไปนี้

นอกจากกาพย์ที่กล่าวถึงข้างต้น ในจินตคามยังกล่าวถึงคำประพันธ์อื่น ๆ ที่มี
คำว่ากาพย์อยู่ด้วย ได้แก่ กาพย์เพชรมังกร แต่เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างคำประพันธ์เป็น
โคลงที่บังคับแต่โท ไม่มีบังคับเอก (จินตคาม ๓๕๑๒ : ๔๔-๔๕)

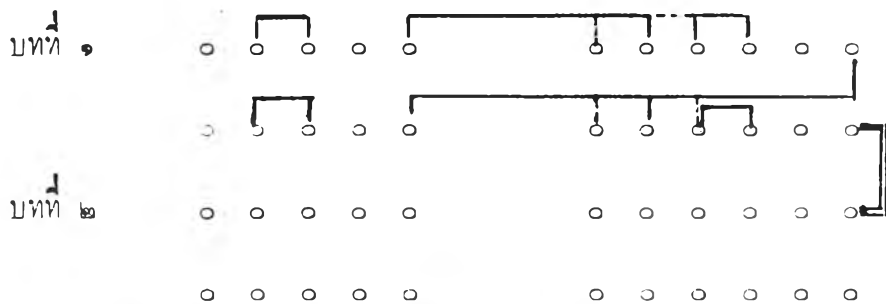
ค. ความนิยมกาพย์ในการแต่งคำประพันธ์

ในระบะที่มีการแต่งจินตคามคือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คำประพันธ์
ที่ได้รับความนิยมมากคงเป็นกาพย์และโคลงสี่สุภาพคงจะเห็นวรรณคดีที่ใช้กาพย์และโคลง
แต่งในระบะนี้ วรรณคดีประเภทคำฉันท์ เช่น เสื่อโคคำฉันท์ สมุทโฆษคำฉันท์ อนิรุทธคำฉันท์ คลอกจน ฉันทคุณสังเวก กล่อมช่างของ ขุนเทพวิกัลวน ใช้กาพย์แต่งประกอบ
ไปกับฉันทสัง ส่วนเรื่องที่ใช้กาพย์แต่งทั้งเรื่องคือกาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถ นอก
จากนี้กาพย์ยังใช้แต่งเรื่องที่เป็นคำร่ำหรือเรื่องที่ต้องมีบทอธิบายความคง เช่นจินตคาม ใช้
กาพย์ดูรางคนางค์คำเนินเรื่องเป็นส่วนใหญ่ คำร่ำพิชัยสงครามซึ่งเชื่อกันว่าแต่งมาตั้งแต่
สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็ใช้กาพย์มันงลับกับรายมีโคลงปนบ้างเล็กน้อย นอกจากนี้
ยังมีกาพย์ขับไม้เรื่องพระรถซึ่งไม่ทราบว่าจะแต่งในสมัยใด จากหลักฐานคือวรรณคดีเหล่านี้
แสดงว่ากาพย์เริ่มเป็นที่นิยมแล้วในระบะนี้ โดยเริ่มจากกาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถ
และต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กาพย์ก็ได้รับการพัฒนาถึงขีดสุด จึงจะเห็นได้
จากกาพย์เห่เรือและกาพย์ห่อโคลงของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์

(ก) การพัฒนาภพยานีในรูปกาพย์ห่อโคลงและกาพย์เห่เรือของ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์

ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กาพย์ได้รับการพัฒนาถึงจุดสุดยอดด้วยพระปรีชา
สามารถของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ในพระนิพนธ์กาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก
และกาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง กาพย์ที่ได้รับความนิยมในยุคนั้นเป็นกาพย์ผสม คือ
กาพย์ห่อโคลงและกาพย์เห่เรือ ดังนั้นหากจะพิจารณาเฉพาะกาพย์แล้ว ภพยานีก็ได้รับ
ความนิยมสูงสุด ต่างจากยุคก่อนหน้านั้น คือ ในช่วงที่มีการแต่งจินตคาม กาพย์มันงและ

ภาพยู่สุรางคนางค์ได้รับความนิยมมากกว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงพัฒนาภาพยู่โดยเฉพาะ ภาพยู่ยานี้ ให้มีลีลาจังหวะคลองจองทั้งยังทรงนำมาใช้ในการเห่การขับ ก่อนหน้านั้นคงมีการใช้ภาพยู่ในการขับมาบ้างแล้วคือภาพยู่ขี้ไม้ หรือภาพยู่ที่ปะปนอยู่ในฉันท เช่นฉันท คุณผู้สังเวยกล่อมช่าง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงใช้ภาพยู่ในการเห่เรือและจากนั้นมาภาพยู่ เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ก็เป็นต้นแบบของภาพยู่เห่เรือในสมัยหลัง ส่วนภาพยู่ยานี้ซึ่งใช้ในงานพิธีหรือโคลงและภาพยู่เห่เรื่อนั้นก็ถือกันว่าภาพยู่ยานี้แบบ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เป็นภาพยู่ยานี้ที่มัลลาทรงทำนองไพเราะ เพราะเพราะพริ้งพริ้งรื่นหูมากที่สุด เพราะการเพิ่มสัมผัสในซึ่งเป็นสัมผัสสระในทุก ๆ วรรคของภาพยู่แต่ละบท นอกจากนี้ยังทรงนิยมสัมผัสอักษรเชื่อมระหว่างวรรคอีกด้วย ลีลาภาพยู่ยานี้ของ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ อาจแสดงเป็นแผนโคกดังนี้

ตัวอย่างจากภาพยู่เห่เรือเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์

สุพรรณหงส์ทรงพุ่มหอย	งามชคช้อยลอยหลังสินธุ์
เพียงหงส์ทรงพุ่มนันท	ลิลลาค์เลื่อนเคื่อนุตาชม
เรือชัยไววอูงยั้ง	รุกเร็วจริงยิ่งอย่างลม
เสียงเส้าเรวระกม	หมทหายเย็นเคินคู่กัน

ความไพเราะของภาพยู่ยานี้ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เกิดจากการเพิ่มสัมผัสในซึ่งเป็นสัมผัสชคและเป็นสัมผัสสระวรรคละ ๑ คู่ กล่าวคือ ในวรรคแรกและวรรคที่ ๓ คำที่ ๒ กับคำที่ ๓ จะสัมผัสกัน ในวรรคที่ ๒ และวรรคที่ ๔ คำที่ ๓ และคำที่ ๔ จะสัมผัสกัน นอกจากสัมผัสในซึ่งเป็นสัมผัสชคนี้แล้ว ยังทรงเพิ่มสัมผัสสระระหว่างวรรค คือคำสุดท้ายของวรรคที่ ๓ จะสัมผัสกับคำที่ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ของวรรคที่ ๔ สัมผัสระหว่างวรรคจกนี้โดยทั่วไปไม่ใช่สัมผัสบังคับ แต่ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ทรงเพิ่มเติมและใช้โดยสม่ำเสมอจนกลายเป็นแบบฉบับภาพยู่ยานี้ของพระองค์

ลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่ง ซึ่งทำให้กาพย์ยานีของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรมีลีลาไพเราะรื่นหูคือการใช้สัมผัสในซึ่งเป็นสัมผัสอักษรแพรวพราวทุกวรรค ในแต่ละวรรคอาจมีสัมผัสในประเภทสัมผัสอักษรหนึ่งหรือสองแห่งเป็นอย่างน้อย ค้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่ากาพย์ยานีของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์เป็นกาพย์ยานีที่ไพเราะ มีลีลารื่นหูให้จังหวะจะโคนที่สมบูรณ์ เป็นเลิศค้วยลักษณะที่เพิ่มขึ้นคือสัมผัสทั้งสัมผัสอักษร และสัมผัสสระ

กาพย์ยานีในรูปของกาพย์ผสมคือกาพย์ห่อโคลงและกาพย์เห่เรือได้รับความนิยมถึงจุดสูงสุดในยุคกรุงศรีอยุธยาตอนปลายค้วยผลงานพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ข้อที่น่าสนใจอีกข้อหนึ่งคือการใช้กาพย์ในการแต่งคำประพันธ์นั้นเป็นการแต่งกาพย์เพื่อขับหรือเห่โดยเฉพาะ กาพย์จึงเป็นคำประพันธ์ที่มีท่วงทำนองหลากหลาย มีลีลาจังหวะไพเราะ การใช้กาพย์เห่ยังคงเป็นที่นิยมเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ดังปรากฏใน กาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวาน ในรัชกาลที่ ๒ เป็นต้น

สรุปได้ว่าคำประพันธ์ประเภทกาพย์มีปรากฏตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ในสมัยอยุธยาตอนกลางก็อยู่ในราชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กาพย์ที่ได้รับความนิยมคือกาพย์มัจฉาและกาพย์สุรางคนางค์ ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ราชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กาพย์ยานีในรูปกาพย์ผสมได้รับการพัฒนาให้ไพเราะเพราะพริ้งและได้รับความนิยมแพร่หลายจัดได้ว่าเป็นยุครุ่งเรืองของคำประพันธ์ประเภทกาพย์ กาพย์ในสมัยอยุธยาใช้ทั้งในค่านำมาขับหรือเห่ ใช้ในการแสดงคือคำพากย์ ใช้ในการแต่งคำรำต่าง ๆ และใช้ในการสวดซึ่งจะโคกล่าวถึงในหัวข้อว่าค้วยกลอนสวดต่อไป

ข กาพย์ในสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ กาพย์ยังคงเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่ได้รับความนิยมสืบต่อมาแม้ว่าจะไม่มากเท่าคำประพันธ์ประเภทกลอน กาพย์นิยมใช้แต่งเป็นกาพย์เห่เรือหรือขับคำพากย์และคำสวด กาพย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้รับแบบอย่างการแต่งมาจากกาพย์ในสมัยอยุธยาตอนปลายซึ่งเป็นยุคที่กาพย์พัฒนาจนถึงจุดสูงสุดแล้ว กาพย์ยานีในรูปกาพย์เห่เรือและกาพย์ห่อโคลงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ มีอิทธิพลต่อลักษณะกาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวานพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ นอกจากนี้สุนทรภู่ยังได้พัฒนากาพย์ให้มีลีลาคล้ายกับกลอน

แบบสุนทรภู่งได้รับแบบอย่างมาจากกลบทสุรสุวาทิ กาพย์ของสุนทรภู่มักเป็นกาพย์เห่และกาพย์ที่ไสสวคหรือกาพย์ที่ใช่เป็นแบบเรียน เพื่อให้เห็นแนวโน้มของกาพย์ในสมัยรัตนโกสินทร์จะกล่าวถึงกาพย์ตามลักษณะที่นำไปใช้ขับเห่ พากย์และสวค ดังนี้

(๑) กาพย์เห่หรือขับ

กาพย์ที่นิยมแต่งในสมัยรัตนโกสินทร์มักเป็นกาพย์เห่ ทั้งกาพย์เห่เรือและกาพย์เห่กล่อมพระบรรทม ในสมัยรัชกาลที่ ๒ กาพย์นี้จะได้รับความนิยมกันเป็นอย่างมากอีกครั้งหนึ่ง รัชกาลที่ ๒ ทรงพระราชนิพนธ์กาพย์เห่เรือชมเครื่องคาวหวานซึ่งถือกันว่าไพเราะเพราะพริ้ง ในระยะหลัง ๆ ยังมีการแต่งกาพย์เห่เรือกันเรื่อยมาแต่ไม่สู้ดีเด่นนัก เช่น กาพย์เห่เรือในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กาพย์เห่เรือในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กาพย์เห่เรือของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินีในวโรกาสที่เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ เป็นต้น

ในด้านกาพย์เห่กล่อมพระบรรทม สุนทรภู์แต่งกาพย์เห่กล่อมพระบรรทมไว้หลายเรื่อง ได้แก่ กาพย์เห่เรือจับระบำ กาพย์เห่เรือองค์ กาพย์เห่เรือพระอภัยมณี และ กาพย์เห่เรือโคบุตร แต่กาพย์เห่เหล่านี้ก็ดูจะดีเด่นไม่เท่ากาพย์เห่เรือองค์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ อย่างไรก็ตามกาพย์เห่ของสุนทรภู่มุ่งหมายเพื่อใช้เห่กล่อมพระราชโอรสและพระราชธิดา ลักษณะคำประพันธ์เป็นกาพย์ยานีซึ่งไม่สู้เคร่งครัดจนที่ลักษณะจึงดีเด่นไม่เท่ากาพย์ใน เรื่องพระไชยสุริยา

(๒) คำพากย์

แม้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ การละครโดยนะเพาะละครในจะเฟื่องฟูมากกว่าโขน แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ก็มีบทพากย์โขนที่ถือกันว่าดีเด่น คือ กาพย์นางลอย นาคบาศ พรหมศาสตร์ และ พากย์เอราวัณ การแต่งบทพากย์มาได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทร้องและบทพากย์รวมเกียรติขึ้นสำหรับเล่นโขน ๒ ชุด คือ สี่คาวหาย ชุด เพลงกล่า ชุด พิภคภูจจับ ชุด จองถนน ชุด ประเคิมก็กล่า และชุด นาคบาศ แต่บทพากย์เหล่านี้มีบทร้องซึ่งเป็นคำกลอนแทรก และเป็นบทหนึ่งแต่งเพื่อใช้เล่นโขนโดยเฉพาะ ไม่ได้ใช้อ่านเป็นกวีนิพนธ์ (ชนิด อยู่โพธิ์

๒๕๐๘ : ๑๔๑ - ๑๔๒)

ภาพพิมพ์และภาพยานที่ไร้เป็นขบวนการยโชนยังคงได้รับความนิยมเสมอมาควบคู่ไปกับการเล่นโชน ลีลาและท่วงท่าของในการทากยจึงสืบทอดมาโดยไม่สูญหายไปเหมือนภาพที่นำไปใช้ในลักษณะอื่น ๆ

(๓) คำสวด

ภาพที่ไร้อ่านหรือสวดในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงเฉพาะภาพที่ไร้แต่งตำราเรียนหรือหนังสืออ่านสำหรับเด็ก ส่วนภาพที่ไร้แต่งวรรณกรรมคำพากย์หรือกลอนสวดซึ่งเป็นวรรณกรรมวัดที่แต่งขึ้นเพื่อสวดเชิดขรมทั้ง โดยทางตรงและทางอ้อมจะกล่าวถึงโดยละเอียดในหัวข้อว่าควยภาพที่ไร้แต่งกลอนสวด

การใช้ภาพแต่งตำราเรียนหรือหนังสืออ่านสำหรับเด็กในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะมีมากในราวสมัยรัชกาลที่ ๒ ๓ ๔ ในช่วงนี้มีตำราเรียนที่ไร้ภาพแต่งหลายเล่ม ภาพที่ไร้เป็นภาพยานี่ ฌึง สุรางคนางค์สลั้กันไป ในรัชกาลที่ ๓ มี จินกามณี เล่ม ๒ ของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ภาพปฐมมาลา ของพระเทพโมลี วัดราชบูรณะ และที่น่าสนใจคือ ภาพพระไชยสุริยา ของสุนทรภู์ เพราะมีการใช้ภาพซึ่งมีลักษณะเฉพาะคน ในราวสมัยรัชกาลที่ ๔ มี อักษรนิศ ของพระอมรรักษ์วัดชิต(เกิด) วัดบรมนิวาส หลังจากนั้นตำราเรียนที่แต่งควยภาพก็เริ่มลดน้อยลง จนเสื่อมสูญไปในที่สุด

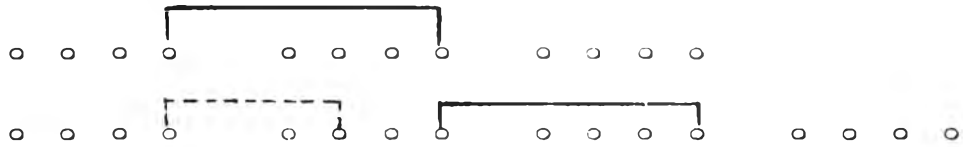
สุนทรภู์พัฒนาภาพยนิศต่าง ๆ ใหมीलีลาและจังหวะคล้องจองโดยเพิ่มสัมผัสยชิตเช่นเดียวกับภาพยของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กั้งนี้

ภาพยานี่ สุนทรภู์เพิ่มสัมผัสยชิตซึ่งเป็นสัมผัสสระในภาพยทุกวรรคเช่นเดียวกับภาพยของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร แต่ไม่สม่าเสมอตลอดบางครั้งใช้สัมผัสคั่นกั้ม กั้งนี้

ขึ้นกตกทุกชยัก	แล่นลำมาจากเวียงไชย
มันเฝือกเลือกเผาไฟ	กินผลไม้ไค้เป็นแรง
รอนรอนออนอัศยง	พระสุริยงคเยันยอแสง
ขวงคั้มน้ำคองแวง	แผ่เมฆเขาเงาเมรุขร

(สุนทรภู์ ๒๕๒๔ : ๒๔)

การขุดสร้างคานางค์ สุนทรภู่เพิ่มสัมผัสจากลักษณะบังคับทั่วไปคือสัมผัสเชื่อมระหว่างคำสุดท้ายของวรรคที่ ๔ กับคำที่ ๒ ของวรรคที่ ๕ หรือที่เรียกว่าสัมผัสสองกับเชื่อมสัมผัสสอง (พระยาอุปกิตศิลปสาร ๒๕๐๓ : ๑๐๔ - ๑๐๕) ดังนี้

- วันนั้นจันทร์ มีคารากร เป็นขีรวาร
 - เห็นสินกันฟ้า ในป่าท้าว มาลีคลีมาน ไบกานอรชร
 - เย็นฉ่ำน้ำฟ้า ชนชะเมกา วาญพาชจร
 - สารพันจันทร์ ชนกลืนเกสร แลนคอคลอธ ว้าวอนเวียนระวัน
- (สุนทรภู่ ๒๕๒๔ : ๒๑)

นอกจากนี้ในแต่ละวรรค สุนทรภู่อยังเล่นสัมผัสในซึ่งมีทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรทำให้ลีลาจังหวะของกาพย์สุรางคนางค์ราบรื่นและไพเราะเพราะพริ้งถือเป็นแบบฉบับของกาพย์สุรางคนางค์ที่ดี จึงกล่าวได้ว่าสุนทรภู่ได้พัฒนากาพย์สุรางคนางค์ให้มีความไพเราะรื่นหูเป็นอย่างมากเช่นเดียวกับเจ้าฟ้าธรรมธิเบศทรงพัฒนากาพย์ยานีในกาพย์เห่เรือและกาพย์ห่อโคลง

๒.๒ กาพย์ที่ใช้แต่งกลอนสวด

วรรณกรรมประเภทที่เรียกว่ากลอนสวดหรือกลอนวัด แต่งด้วยกาพย์ชนิดต่าง ๆ บางครั้งจึงเรียกว่าวรรณกรรมคำกาพย์ เหตุที่เรียกว่ากลอนสวดเพราะคำกาพย์เหล่านี้ใช้สวดอ่าน ล้วนสาเหตุที่เรียกว่ากลอนวัดเพราะคำกาพย์เหล่านี้ โดยมากมักแต่งโดยพระหรือคฤหัสถ์ที่เคยมวยเรียน เนื้อเรื่องของวรรณกรรมมักให้คติสอนใจไม่ว่าทางตรงก็ทางอ้อม

กาพย์ที่ใช้ในการแต่งกลอนสวดคือกาพย์ยานี กาพย์ฉิ่งและกาพย์สุรางคนางค์ นอกจากนี้ยังมีคำประพันธ์อื่น ๆ อีกบ้างเล็กน้อย จากการสำรวจการเรียกชื่อคำประพันธ์ในต้นฉบับตัวเขียนกลอนสวดพบว่าการเรียกชื่อกาพย์ชนิดเดียวกันต่าง ๆ กันไป เช่น กาพย์ ๒๘ เรียกว่า กาพย์สุรางคนางค์บาง พิลาลัยหรือบางบาง โรหรรตีบาง ส่วนกาพย์ยานี เรียกว่ายานี ๑๑ บาง เถวียง ๑๑ บาง การเรียกชื่อกาพย์ชนิดเดียวกันต่าง ๆ กันไปนี้ น่าจะเป็นเรื่องรอยถึงหวงท่านเองในการสวดอ่านซึ่งคงจะแตกต่างกันไปตามเนื้อเรื่องแต่ละตอน หวงท่านเองที่ใช้สวดคงจะมีสวดสวดกันเป็นอาวและอารบ. เช่น บทโศกที่ใช้ว่า พิลาลัย น่าจะมีหวงท่านคงเหมาะจะสัมพันธ์เนื้อหาที่แสดงอารมณ์โศกเศร้าสะเทือนใจ คำประพันธ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในกลอนสวดมีดังนี้

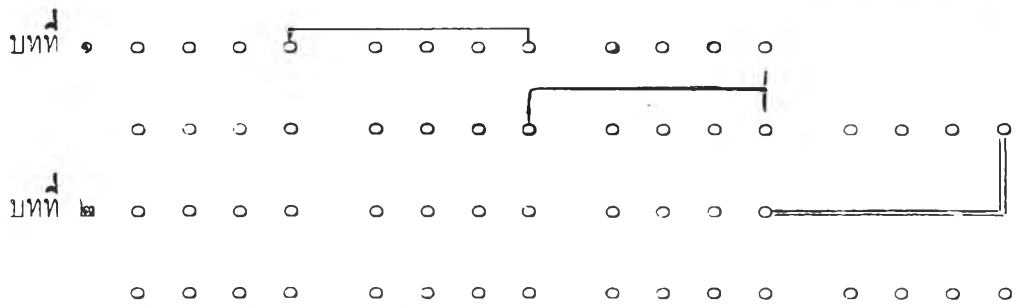
- ๒.๒.๑ กาพย์ ๒๘ ได้แก่ กาพย์สุรางคนางค์ พิลาลัย โรหรรตี
- ๒.๒.๒ กาพย์ ๑๖ ได้แก่ กาพย์ฉิ่ง บทหาเสนา
- ๒.๒.๓ กาพย์ ๑๑ ได้แก่ กาพย์ยานี นางกราย กามออกขาว พิลาลัยก่า กาม เถวียง และโจโลม
- ๒.๒.๔ กาพย์ปี่ฉิ่ง
- ๒.๒.๕ ยี่มั่งฉิ่ง
- ๒.๒.๖ กาพย์กลบท
- ๒.๒.๗ คำประพันธ์อื่น ๆ : ยินวร ๑๕ คัมภีร์ ๑๕
เขลิ้นตา ๒๑ ๕ คำ รัศ-เรง พรดและไชโย
- ๒.๒.๘ คำประพันธ์ที่หวงท่านเองแต่งหรือขับ

๒.๒.๑ ภาพย ๒๔

โดยทั่วไปภาพย ๒๔ จะหมายถึงภาพยสุรางคนางค์ แต่เพื่อให้สับสนและเพื่อหลีกเลี่ยงการไขว้รอบความคิดปัจจุบันที่รู้จักภาพย ๒๔ เพียงภาพยสุรางคนางค์แต่อย่างเดียว จึงจะเรียกภาพย ๒๔ แสดงว่าภาพยชนิดนี้มีเพียง ๒๔ คำใน ๑ บท ภาพย ๒๔ ที่ใช้ในกลอนสวดพบว่าอาจจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

ก. ภาพยสุรางคนางค์

ภาพยสุรางคนางค์ที่ใช้ในกลอนสวดมีลักษณะเหมือนภาพยสุรางคนางค์โบราณ การเรียกชื่อมักเรียกว่า สุรางคนางค์ โดยอาจเขียน สุรางคนา สุรางคนาง บางครั้งเรียกตามจำนวนคำ คือ ๒๔ หรือ ลาน้ำ ๒๔ หรือเรียกทั้ง ๖ อย่างคือสุรางคนางค์ ๒๔ ภาพยสุรางคนางค์ใช้ในการดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ของกลอนสวด ทั้งในลักษณะบรรยายความพรรณนาความ และใช้เป็นบทไหว้ครู กลอนสวดแทบทุกเรื่องมักขึ้นต้นด้วยภาพยสุรางคนางค์ ทั้งในส่วนที่เป็นบทไหว้ครู บทแถลงจุดมุ่งหมายและปรีชาณของผู้แต่งและส่วนนำเรื่อง/ภาพยสุรางคนางค์ในกลอนสวดไม่เคร่งครัดค่านจำนวนคำและสัมผัสมากนัก ในแต่ละวรรคอาจมี ๔-๕ คำ ลักษณะของภาพยสุรางคนางค์ที่ใช้ในกลอนสวดมีแผนหรือบัญญัติดังนี้

ตัวอย่างภาพยสุรางคนางค์ ในกลอนสวดเรื่องพุทโธ เล่ม ๑ ตอนบทไหว้ครู

๒๔ ประนมศรีโรโรฏ	พระพุทโธเจ้าโปฏ	สัตว์ในสงสาร	
เหี่ยวไปฏสัตว์แล้ว	จึงเชวณิกาม	ภูลัชชาติกรรการ	สังคนทั้งหลาย
○ ไหว้ทั้งพระชรรรม	ทานโคณะนะนำ	ตองพุทชรรรมนาย	
เทศนาสูงสอน	เราทานทั้งหลาย	กว่านญกณหมาย	สืบ ๆ กรรไป
○ ไหว้ทั้งพระสงฆ์	จิตรแนแท้ปลง	ที่ทานทรงไคร	

ไคว่รำไคว่เรียน เตียนตุมจาร์ไว เราทานจิงไคว่ ภูกันตอมมา
(บทไช เลม๑ เลขที่๑)

ในตอนคนเรื่อของกลอนสวค ผู้แต่งมักแสดงการวิจารณ์ตนเองหรืออักษ-
วิภาษในลักษณะลอมคนว่าผู้แต่งยังอ่อนประสมการณ อาจแต่งผิดพลาด ขอให้ผู้ช่วยแก้ไข
ให้ดียิ่งขึ้น ส่วนที่แสดงการประเมินตนเองและบอกถึงจุดมุ่งหมายในการแต่ง หรือแสดง
ปณิธานของผู้แต่งมักใช้กาพย์สุรางคนางค์ทั้งสิ้น

ตัวอย่างจากกลอนสวคเรื่องนางอุไท เลม ๑

๑ ขาฟั้งสอนผูก	บทกลอนไม่ผูก	อย่าไคว่โยไฟ	
ถาผู้ไคว่	ช่วยดูเติมใส่	อย่าเยยโยไฟ	อย่าไคว่เตียน
๐ ขาไชนักปราชญ์	ทานอย่าประมาท	ขาไชนักเรียน	
นิคพลังอักษร	บทกลอนคำเพี้ยน	ทานจงแถมเขียน	ไว่คารมบุราณ
๐ ทานผู้ไคว่	ชื่นใจอ่านดู	ปัญญาเชี่ยวชาญ	
บทบาทกลลาคเคลื่อน	ไมเหมือนบุราณ	จงช่วยคึกคอกาน	ให้ชอบทางธรรม

(นางอุไท เลม ๑)

กาพย์สุรางคนางค์จะใช้ดำเนินเรื่องส่วนใหญ่โดยไม่จำกัดเนื้อความและอาจ
เป็นบทบรรยาย บทพรรณนา หรือบทสนทนาก็ได้

ตัวอย่างจากกลอนสวคเรื่องสิงห์ศรีรังสี เลม ๓ เลขที่ ๗๘ บรรยายความตอน
สิงห์ศรีรังสีอ่านสาส์นรู้นางทิพย์สุคนธ์จะยกทัพมาจากเมืองรมคัน

๑๘ เมื่อนั้นผู้มี	สิงห์ศรีรังสี	ผู้เรื่องภูทศิرون	
รับราชสุวรรตรา	ควยใจสุโมสอร	สมเค็จภูทร	คลี่สารพิศนา
๐ นิใหญ่ไคว่	แจ่งชอภายใน	อักษรอันมา	
มีขอเนอความ	วาองค์ภักยา	ผู้ครองภารา	รมคันพระนคร

(สิงห์ศรีรังสี เลม ๓ เลขที่ ๗๘)

ข. กาพย์พิลาป

กาพย์ อีกชนิดหนึ่งซึ่งใช้ทั่วไปในกลอนสวคแทบทุกเรื่องคือกาพย์ที่เรียกว่า
พิลาป กลอนสวคบางเรื่องใช้ว่า พิราป พิลาพ หรือ ราบ ก็มี กาพย์ชนิดนี้ใช้พรรณนา

ความตอน โศกเศร้า คร่ำครวญ อาลัยอาวรณ์ คำว่า"พิลาป" แปลว่า โศกเศร้า ร้องไห้ คร่ำครวญ ในกลอนสวดที่ใช้คำว่าพิลาปเป็นคำกริยาแปลว่าคร่ำครวญ เช่นในกลอนสวด เรื่องมัลลิล เล่ม ๑ ตอนสุวรรณมาลา คร่ำครวญถึงมัลลิลพี่ชายชื่อว่า "...เมื่อนร กัลยา พิลาป ไปถึงพี่ชาย" (มัลลิล เล่ม ๑)

กาพย์พิลาป มีลักษณะเหมือนกาพย์สุรางคนางค์ทุกประการ เหตุที่เรียกชื่อ ต่างออกไปเพราะเนื้อเรื่องตอนที่ใช้คำประพันธ์ประเภทพิลาปจะเกี่ยวข้องกับบทโศกร้องไห้ คร่ำครวญ เข้าใจว่าคำว่าพิลาป ซึ่งเขียนไว้ตามบทคงแสดงถึงคำประพันธ์ ที่มีท่วงทำนอง การอ่านหรือสวดแตกต่างไปจากกาพย์สุรางคนางค์ทว ๆ ไปซึ่งใช้เป็นบทพรรณนาความ ท่วงทำนองของพิลาปคงมีลีลาเหมาะสมกับเนื้อความที่แสดงอารมณ์โศกเศร้า

ตัวอย่างพิลาปจากกลอน สวดเรื่องกุศราช เล่ม ๑ เลขที่ ๔ ก

พิลาป เมื่อนั้นมารดา	โศกเข้าโศกา	ควยลูกดูยใจ	
หึงแบคกล้วยา	จากอกแม่ไป	นางร่ำร้องไห้	กลิ้งเกลือกไปมา
๐ ลูกแก้วแม่เอ๋ย	ก้มสิงไต่เลย	พลัดพรากมารดา	
แคว้นนี้ไป	จะไห้ โสกา	น้ำาาเต็มหนา	ไหลลงเนืองนอง

(กุศราช เล่ม ๑ เลขที่ ๔ก)

บทพิลาปซึ่งมีเนื้อหาแสดงความโศกเศร้าคร่ำครวญ อาจมีลักษณะเป็นนิราศด้วย เนื่องจากตัวละครในกลอนสวดมักโศกเศร้าเพราะการพลัดพรากจากกัน เมื่อเดินไปในป่า จะมิมีหมมไม้ในลักษณะนิราศโดยใช้คำประพันธ์ที่เรียกว่าพิลาปด้วย

ตัวอย่างจากกลอนสวดเรื่อง วิสัยญ เล่ม ๒ ตอนนางจีรประภาพลัดพรากจาก

วิสัยญ

๐ แลไปเห็นนก	เอามือลูบอก	วิศุกโศกา	
คิดความวิวิธ	มามากเรียกหา	มิรู้บัณฑา	เจรจาเหมือนกัน
๐ อนิจจาพี่นง	ซึ่งบินผู้นง	ใ้หอกใจฉัน	
มานักคี่ใจ	คิกิใครสำคัญ	วาพระณัชวัญ	ทรงธรรมสามี่

(วิสัยญ เล่ม ๒)

บทพิลาปบางครั้งเรียกว่า ราม เข้าใจว่าเป็นภาษาท้องถิ่นใต้ซึ่งมักศัพท์บางคำ

หน้าออกจึงเรียกว่า ราม การใช้รามเหมือนกับพิลาปคือพระธิดาความโศกเศร้า เช่นใน
กลอนสวดเรื่องวรัถิษณ ตัวอย่างจากกลอนสวดเรื่องสุวรรณรัตน์ ซึ่งเข้าใจว่าต้นฉบับคัด
ลอกโดยคนใด หรือเป็นต้นฉบับของภาคใด (ดูรายละเอียดในตอนที่ว่าด้วยกลอนสวดเรื่อง
สุวรรณรัตน์) ตอนสุวรรณรัตน์ออกบวชเดินมาเสวราสร้อยก็พลอยสลกใจไปด้วย ทั้งนี้

๒๔ สุวรรณรัตน์คำพิศ	เห็นมารันทัด	พลอยสลกใจองง	
นำพระเนรมัยคชอุย	คงงฝอยผันลิ่ง	อาบอุระอิ่ง	ถิวงอาชา
○ กลางลอบหนาหลัง	เห็นอุทุมมิ่ง	พยานองยา	
ทุมรัทไซออน	เกศพนแปรทุมมา	สมรักภักภา	ไวบุตรตราแทน

(สุวรรณรัตน์ เล่ม ๓ เลขที่ ๔๒)

ลักษณะที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือการใช้ท่วงทำนองกำกับบทพิลาปโดยใช้ว่า
"โกฎพิลาป" โดยทั่วไป"โกฎ" แปลว่าร้องให้ ในทางการแสดงหมายถึงเพลงที่ใช้เมื่อถึง
บทเสวราโศก (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๔๔๓ : ๑๐๔๔) คำว่าโกฎพิลาปจึงแสดงอย่างชัดเจนว่า
ท่วงทำนอง สวดอ่านในตอนนั้นแสดงอารมณ์โศกเศร้าคร่ำครวญ เท่าที่สำรวจพบมีที่ใช้เพียง
แห่งเดียวคือในกลอนสวดเรื่องสุวรรณภูมิ เล่ม ๑ ดังนี้

○ โกฎพิลาป ○	รัตนนางแก้ว	ถึงฝั่งเขาแล้ว	คอยหาราชา
ผันผาสงัก	โกฎรัทไมยมมา	ฤคสันมันตา	เจามาจัมไปย
○ ทินเมียรแก้ว	รอกถึงฝั่งแล้ว	พระอิ่งคไปยไทนย	
จักรอกฤคทาย	มาสูนหายไปย	นองมาโทยไทย	ลหอยคอยหา

(สุวรรณภูมิ เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖)

นอกจากนี้ในกลอนสวดบางเรื่องยังใช้คำบรรยายเพื่อให้เข้ากับเนื้อเรื่องในตอน
นั้น เช่น ในกลอนสวดเรื่องลันทอง บทลันทองผันร้ายแล้วตกใจตื่นขึ้นเรียกคำประพันธ์ตอน
นี้ว่า "พิลาพตื่น" ดังนี้

○ พิลาทตื่น ○	ลันทองราภา	ตื่นจากนิตรู	จันค้ำพระไท
ในฝันคืนนี้	รายก็เป้นไฉนย	จะโคกแกไคร	โนรูวิญา

(ลันทอง เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

ค. ภาพยโรทรคติ

ภาพย ๒๕ ที่เรียกว่าโรทรคติเท่าที่สำรวจพบอยู่แห่งเดียวคือ ในกลอนสวด เรื่องสุวรรณภูมิ เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖ เมื่อพิจารณาโดยแบ่งวรรคตอนให้บังพระคตลง จองแล้ว ภาพยที่เรียกว่าโรทรคติคือภาพยสุรางคนางค์ ๒๕ นั้นเอง แต่ในต้นฉบับ ตัวเขียน แบ่งวรรคตอนแตกต่างไปซึ่งอาจเป็นเพราะผู้คัดลอกแบ่งวรรคผิดก็ได้ เนื้อความ ตอนที่ใช้คำประพันธ์ประเภทโรทรคตินี้แสดงความโศกเศร้าคร่ำครวญตอนนางประทุมเกษร คามหาสุวรรณภูมิ เมื่อกลับมาไม่พบลูก นางร้องไห้คร่ำครวญจนสลบไป

- เมื่อนั้นเทวี คามหาภูมิในยทองไพรสัน
 - นางจึงกลับมาหาพระลูกตน ไมยรพม์ไมยยังนางก็ทอคตนตาย
 - หายแต่พระพ่อ ยามปานนั้นน้อลูกแควแม่หาย
 - คือกรองไหยนางสลบนิ่งตาย คิดถึงลูกชายบิรมจะม้วยเป็นผี
 - คือกรองไหย นำตาคลายไลยไมยสมฤาดี
 - คนไคยมาเอาลูกนอຍໂໂມສີ ลูกหายจากที่ไคยบิรมพระไทร
- (สุวรรณภูมิ เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖)

เมื่อนำข้อความข้างต้นมาจัดวรรคแบบภาพยสุรางคนางค์จะได้ดังนี้

- เมื่อนั้นเทวี คามหาภูมิ ในทองไพรสัน
- นางจึงกลับมา หาพระลูกตน ไมยรพม์ไมยยัง นางก็ทอคตนตาย
- หายแต่พระพ่อ ยามปานนั้นน้อ ลูกแควแม่หาย
- คือกรองไหย นางสลบนิ่งตาย คิดถึงลูกชาย บิรมจะม้วยเป็นผี
- คือกรองไหย นำตาคลายไลย ไมยสมฤาดี (สมประคิ)
- คนไคยมาเอา ลูกนอຍໂໂມສີ ลูกหายจากที่ ไคยบิรมพระไทร

จะเห็นว่าลักษณะบังคับของภาพยโรทรคติเหมือนภาพยสุรางคนางค์ ทุกประการเพียงมีสัมผัสบังคับ ๑ แห่ง คือ คำสุดท้ายของวรรคที่ ๒ ไม่สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคที่ ๓ และ ๕ ส่วนจำนวนคำในแต่ละวรรคไม่เคร่งครัดอาจมี ๕ คำได้บ้าง

เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า "โรทรคติ" คำว่ารุทหรือโรท แปลว่า ร้องไห้ โรทนุกิ แปลว่า กำลังร้องไห้ (รุท+อนุกิ) ฤทธิ แปลว่า ร้องไห้คร่ำครวญ(พระสุพรรณนิพนธ์ : ๑๒๕๑) เนื้อความตอนที่ใช้ภาพยโรทรคตินี้เป็นบทร้องไห้คร่ำครวญ เช่น

เรื่อง ได้จุรตามาเมือง โสฬสพริกเวียงท่ากวัน * ชวามเมหอมลอมแจจน์ ไก่หึ่งประ
ตัมท่ากอน: ยอมแวงเลทองคาศก * ถูกไปยังโดยลกโสภ ในยป่าถิศหนก มา
ทอมยลวเร * ทาจรังกัตในยใจเยอ ลกนอยย่นเพลง ในยช้อจากถิศหนกหัก
ก * ททนนนี้โดยลกโยสถาน โดยยักมาร กัษมาเลยรังกษ * อาทาทก
กทาลับมา กทาทกิงนายา อนเจาลงอยู่ในยโพ * โรทรตติ * เมื่อนั้นทริ

ตามทามมีในยทองโพรสัน นางจิงกิลขมาท: พระลกตั้น ในยพับไซมย์นางกทอกลสัน
ททย * ททยแแต่พระพัว ยามบ้านนหนี่นอลกนเกวแม่ททย ตืออกรองในยนางสลขหนี่
ททย กสิ้งลคชชวยปมจมอยเป็นล * ตืออกรองในย นกตกกลายโดยไมยรสุมัก
กั กอนโดยมาเฮลลกนอยไซมลล ลกททยตททไทยรมพระโพ * ททยตทแม่เคว
มีหนลคกเกวททยทคแม่ไปย แม่จ้อยเป็นถันเตจในยภโรย อยามลยตทยไชย
ลชยแม่เกวแม่ธา * ททยแแต่พระพัว ยามบ้านนหนี่นอลกนอยจมพล เจาททยตทแม่

เดียวกัน จึงอาจจะเป็นไปได้ว่า โกรทรรตี หมายถึง บทประพันธ์ที่ใช้กับบทโศกเช่นเดียวกับพิลาป แต่อาจมีท่วงทำนองแตกต่างออกไป และเมื่อสำรวจกลอนสวดเรื่องสุวรรณกุมาร นั้นก็คล้ายกันนี้หม่อมมีการใช้กาพย์ชนิดพิลาปเช่นกัน โดยเขียนแบ่งวรรคเหมือนโรทรรตี

- แนกความพรรณนาคอนนาง ประมุขเกษราภรรยาสุวรรณกุมาร
- พิลาลป ○ เมื่อนั้นนางนาค คอยหาพระบาทมิเห็นด้วงมา
นางรำรองไห้ไห้รักพระราชา เบียดูกลางป่ามิเห็นมาเลย
 - สามวันยังค่ำ เบียดูกลางป่ามิเห็นมาเลย
พระนี่เบียดูกลางป่ามิเห็นมาเลย เบียดูกลางป่ามิเห็นมาเลย
- (สุวรรณกุมาร เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖)
- เมื่อนั้นนางนาค คอยหาพระบาท มิเห็นด้วงมา
 - นางรำรองไห้ รักพระราชา เบียดูกลางป่า มิเห็นมาเลย
 - สามวันยังค่ำ เบียดูกลางป่า มิเห็นมาเลย
 - พระนี่เบียดูกลางป่า มิเห็นมาเลย เบียดูกลางป่า มิเห็นมาเลย

เมื่อนำมาจัดแบบแผนของกาพย์สุรางคนางค์แล้วจะเห็นได้ว่าทั้งคณะและสัมผัสเหมือนกันกับโรทรรตี ทั้งใจความที่พรรณนาคความโศกเศร้าเหมือนกัน ความแตกต่างของพิลาปกับโรทรรตีจึงน่าจะอยู่ที่ท่วงทำนองการสวดหรือลีลาการอ่านนั่นเองทำให้ผู้ประพันธ์หรือผู้คัดลอกในคำจำกัดความห่างกันไป

นอกจากกาพย์สุรางคนางค์ พิลาลปและโรทรรตีแล้วยังเรียกชื่อกาพย์ ๒๘ หรือกาพย์สุรางคนางค์ตามลักษณะของเนื้อเรื่อง เช่นเรียกว่า "โลมเงือก" ในตอนที่เนื้อความเป็นบทโอโลมตัวละครที่เป็นเงือก แต่การเรียกชื่อกำประพันธ์อย่างเฉพาะเจาะจงเช่นนี้มีปรากฏอยู่ไม่มากนัก การสวดอ่านบทโอโลมอาจมีท่วงทำนองแตกต่างไปจากบทพรรณนาความหรือบทพิลาปก็ได้ เช่นในกลอนสวดเรื่องโลมตัว มีบทโอโลมนางเงือกดังนี้

- โลมเงือก ○ มีคันทันนางเงือก กราบลงกุดถึงเกลือก กับบาทภูวนัย
มีคุณครั้งนั้น จักมีสิ่งใด แทนคุณท้าวไท ให้เป็นขึ้นมา
 - พระยมนุ้ยแก้ว นุ้ยมีตัว จึ่งโคเมตตา
 - อื่น ๆ จักให้ เรียมไปปราดแก้ว แกล้งเคจรมา หวังจะฝากนัยศรี
- (โลมตัว เล่ม ๑ ความเก่า)

๒.๒.๒ กาพย์ ๑๖

กาพย์ ๑๖ ที่รู้จักกันทั่วไปคือกาพย์ฉมัง ในคัมภีร์ตัวเขียนกลอนสวดมักเรียกว่า ฉมัง โดยอาจเขียนต่าง ๆ กันไปเป็น ฉมัง ฉะมัง หรืออาจเป็นคำขยายให้เข้ากับเนื้อเรื่องว่า ฉมังโลมกัน หรือเรียกว่า ๑๖ ฉมัง ฉมัง ๑๖ และ ๑๖ ล้วนๆ นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้ชื่ออื่นเรียกกาพย์ ๑๖ คือมหาเสนา ควย

ก. กาพย์ฉมัง

กาพย์ฉมังในกลอนสวดไม่ได้ใช้กับเนื้อความแสดงการรบหรือบทที่เกี่ยวกับการต่อสู้เหมือนในบทพากย์ ในกลอนสวดใช้กาพย์ฉมังในการพรรณาคำเนินเรื่อง และใช้ในบทพรรณานามคุณความรู้สึกรวมทั้งบทนิราศ บทชมป่า ชมนก ชมไม้ และบทชมโฉมตัวละครเอกฝ่ายหญิง กล่าวได้ว่ากาพย์ฉมังใช้ได้กับเนื้อความทั่วไป ทั้งในตอนที่เป็นการบรรยายและการพรรณานามคุณความรู้สึก

ตัวอย่างกาพย์ฉมัง ๑๖ ใช้พรรณาคำและดำเนินเรื่องจากกลอนสวดเรื่อง เคโซไชย เล่ม ๑ เลขที่ ๑ ตอนเทพยดาแปลงเป็นไก่ขาวมาล่อพระเคโซไชยให้ตามไปเมืองจำปานคร

- ยามเมื่อพระสุริโยไทย สัมเ็จจอมไกรย ดูระไนยคักใจเพื่อน้อง
 - ราษานะหวานังกรุง ฉะหงนจิกพิศะหวัง หพระองค์โดยยินเสียง
 - แจว ๆ เสียงแฉวเนื้อเกลี้ยง ฉันทพิศเพียง เหนนางทาวเยื้องทวนไหย
 - พระแฉวแลวเสจะไหว วิงคิกตามไป ไนบไจยทาวไทยวานาง
- (เคโซไชย เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

กาพย์ฉมังที่ใช้ในบทพรรณนา เช่นบทพรรณานามคุณความรู้สึกของตัวละคร ตัวอย่างจากกลอนสวดเรื่องอภัยทัต ตอน พระยายักษ์ชื่อกาลราชถูกอภัยทัตหลอกคดหน้ากาลราชรู้สึกสำนึกผิดและเสียกายความสุขสบายที่ตนเคยมี ดังนี้

- เสียกายปราสาทสูงระหง แทนรัคนบรจง
- เรื่องรองยุบหอมทอง รจนา
- เสียกายหามแห่นชรายชวา อักทั้งภังงา
- นายาหนารักษภักดิ์

- เสียกายไฟรฟ้าเสณี ษาระพันมากมี
ครั้งนี้จะเป็นตะระทาน
(อุภัยทัต เล่ม ๔ เลขที่ ๖)

ภาพยั้งที่ใช้เป็นบทพรรณนา เช่นบทชมโฉมนางปราสาททองในกลอนสวด
เรื่องศิลปะสาท เล่ม ๑

- งามเอี่ยมเอือกอกุคเณคฉาย เพียงคาวประกาย
อินช้นเมือกอนรุงสง
 - งามสรพเสร์จลินสธาระพาง แม่นจะเปรี๊ยนาง.
บมีในพนแผนพะโยม
 - หาพาทาไหนทั้นโฉม ใครเห็นแล้วโสม
มะนัตะนอมจิตรง
- (ศิลปะสาท เล่ม ๑ เลขที่ ๒๕)

ภาพยั้งยังใช้ในบทโอโสม กลอนสวดบางเรื่องจึงเรียก "ยั้งโสมกัน" แต่
มีที่ใช้ไม่มากนัก เช่น ในกลอนสวดเรื่อง โศวัต เล่ม ๑ ความเก่า มีดังนี้

- ฉงงโสมกรร ○ บัคนรสัมเศจพระผู้มี เหลาโสมมารษรี พระนองยาโคยอาไลย
- โคยถึงเพียงนี้อรไทย เจาซักแขงไวย ควนฤาเจาไมยอค์สุ
(โศวัต เล่ม ๑ ความเก่า)

การใช้ภาพยั้งกับตัวละครที่เป็นยักษ์มีลักษณะคล้ายบทพากย์แต่การดำเนิน
เรื่องมีลักษณะเช่นเดียวกับวรรณคดีแบบฉบับ กล่าวคือมีบทสรงและบททรงเครื่องใช้ภาพยั้ง
เช่นในเรื่องศิลปะสาท ตอนพระยายักษ์ชื่อวรรณสุรเตรียมออกรบมีบทสรงและบททรง
เครื่อง ดังนี้

- หอมหอมลวนกลิ่นบุปผา เครื่องสุคลดา
ตระหลบคะจรจับใจ
 - ทรงพูนวเลศวิไลย สอกสนิมเพลาละไมย
ละมอมควยเชิงชายแครง
 - เจียรระบาททองละลั้ระยับแสง เขียวจรรทุกันแแดง
พันคำคอกเคนลอยควง
 - ฉะลูงองทรงเกราะทับทรวง กรองเพชรคัพวง
แลวหอยในอกองมาร
- (ศิลปะสาท เล่ม ๑ เลขที่ ๒๕)

ในกลอนสวคเรื่องมคฺลิตฺต เล่ม ๑ เลขที่ ๑๘ เรียกชื่อกาพย์ฉิ่งว่า "ฉิ่งนางนง" เข้าใจว่า "นางนง" คงเป็นท่วงทำนองในการสวคอ่านเช่นเดียวกับ นางกรายในยานี ๑๑. อย่างไรก็ตามพบถาวรเรียกเช่นนี้เพียงแห่งเดียว และเนื้อความ ที่ใช้ก็เป็นการดำเนินเรื่องธรรมดา ส่วนลักษณะฉิ่งคล้ายเหมือนกาพย์ฉิ่งทุกประการ

"ฉิ่งนางนง" ในกลอนสวคเรื่องมคฺลิตฺต เล่ม ๑ เลขที่ ๑๘ ตอนกล่าวถึง นายมณี พอค้าคางเมืองมาช้อวไว้ให้คุณ

- ฉิ่งนางนง ○ ยังมีหมันลูกคา เพียรไชยเรือมา จเทียบหาวิอันคงใจ
 - ทูบารทุกเมืองเที่ยวไปย หมันกับคงใจ ที่เพียรจปราทนา
 - วันนึ่งจึงนายเขามา เถิงเมืองภารา เสนอผู้มีสักไย
- (มคฺลิตฺต เล่ม ๑ เลขที่ ๑๘)

ในกลอนสวคเรื่องพันธุเมสฺร เล่ม ๑ เรียกกาพย์ฉิ่งว่า "ฉิ่งงจ๊กหา" โดยมีลักษณะเหมือนกาพย์ฉิ่งทุกประการ ดังนี้

- ฉิ่งงจ๊กหา ○ บัคนรเจาเมืองทังลาย โดยฟังกัคมาย
 - คักใจไปยทุกภารา
 - บันคาที่มีลูกสาวสี่ จักแจงแตงห้า
 - ผาฉอนแหวแหวนแพรพรัน
- (พันธุเมสฺร เล่ม ๑ เลขที่ ๑๐)

คำว่า"จ๊กหา" ในที่นี้คงเป็นคำขยายเพื่อให้เข้ากับเนื้อเรื่องกล่าวคือท้าวสุวรรณให้เจ้าเมืองต่าง ๆ ส่งพระธิดามาเพื่อให้โอรส คือพันธุเมสฺรทรงเลือกคู่

นอกจากนี้ยังมีกลอนสวคที่เรียกฉิ่ง ๑๖ ว่า"พาก" คงมาจากคำว่า"พากย์" หรือคำพากย์ที่ใช้ในบทโชนซึ่งนิยมกาพย์ฉิ่ง พบการใช้คำว่า"พาก"เพียงแห่งเดียวคือในกลอนสวคเรื่องสุวรรณหงส์ยงค์ ส่วนนวนายมุกข์ มีคำประพันธ์ประเภทกาพย์ฉิ่ง ๑๖ เรียกว่า"พาก" ตอนสุวรรณกุมารพานางประทุมออกจากเมืองท้าวพรหมทัต เนื้อความพรรณนาชมธรรมชาติในยามกลางคืน

- พาก ○ วาวแวมแจ่มศรีสุกใส แม่นศรีนวลโย
- พระนุชเองล่องจอยพะโยม

- กุรากรงนำอุณาโลม แจมแจงยิ่งแสงโคม
 แม่โคมพระนองนวลนาง
- คาวไถ่สุกไสพรายพราง ไม่เทียบเปรียบนาง
 สมรมแม่เสมอชนม

(สุวรรณหงษ์ยศ ๒๔๓๑ : ๑๔๔)

ข. ภาพมหาเสนา

ภาพ ๑๖ ที่ใช้ในกลอนสวดเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "มหาเสนา" แต่พบแห่งเดียวคือในกลอนสวดเรื่อง สุวรรณกุมาร เล่ม เลขที่ ๓๖ ลักษณะคำประพันธ์เหมือนภาพย้งทุกประการ เนื้อความกล่าวถึงการยกพลของท้าวพรหมทัตขณะประพาสป่า คำว่า "มหาเสนา" มีความหมายไปในทำนองเดียวกัน คือการยกพลหรือยกทัพ เข้าใจว่าคงมีท่วงทำนองในการสวดสอคล้องกับเนื้อความและอาจมีอิทธิพลจากบทพากย์โชนซึ่งจะมีลีลาการพากย์ค่างกันไป เป็นพากย์เมืองหรือพากย์ปลับปล้า พากย์รด เป็นต้น (ชนิด อยู่โพธิ์ ๒๕๐๔ : ๑๔๖ - ๒๐๐)

"มหาเสนา" ในกลอนสวดสุวรรณกุมารมีดังนี้

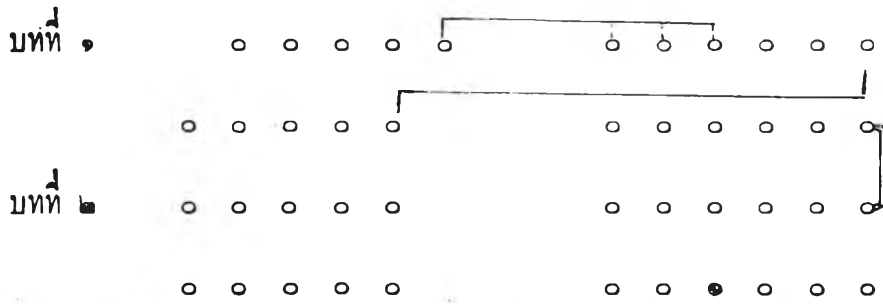
- มหาเสนา เมื่อนั้นยังมีพระญาติ พรหมทัตราชา ก่มาเจิงป่าควยปลัน
 - ปลันซบพลออกมาแจจัน บุกเบียดเขียดกัน ก่มาไหลเนื้อเหลนสำราญ
 - ชาวหมูขนลายรำคาม ซ้ำหลังค้ำขสาร ก่ตามตามส้มเคจพระราชา
- (สุวรรณกุมาร เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖)

๒.๒.๓ ภาพ ๑๑

ภาพ ๑๑ ใช้ในการดำเนินเรื่อง และการพรรณนาความสัมพันธ์กับภาพ ๒๔ และใช้มากรองมาจาก ภาพ ๒๔ ภาพ ๑๑ โดยทั่วไปเรียกว่า ภาพยานี โดยอาจเขียนเป็น ฎานี ฎาหนี ๑๑ ยานี หรือ ๑๑ นอกจากนี้ยังพบว่าในกลอนสวดเรียกภาพ ๑๑ ว่านางกราย ปฐมัง และเอวังกววย ลักษณะของภาพ ๑๑ ในกลอนสวดเป็นภาพยานีแบบโบราณ และไม่เคร่งครัดค่านจำนวนคำและสัมผัสมากนัก. ค้งแผนม้งค้อไป
นี้

ภยลิ่ง ❖ โอยอภกเอย เมื่อกลุ่กยอยกอบกัองว ทนเป็นชาพแต่ก่อนหน้ลิ่ง
พรกพทกเวย้งวตักกัสามเจนใจ ❖ ชาปลิ่งเทย้งแท เก้งเกนนี้แลลิ่งอยในยไพย
เมือเกลิ่งลุมบอที่ไปย จเป็นนินโดยแกอกเมยเอย ❖ มัพาสน ❖ เมื่อนนยงมี
พระทศ พรมทักทกมาเก้งปาดอยปลัน ๆ ❖ ขบปล้อออกมาเจจัน บกเขยัดเซยัด
กน กมาโหลเน้อหลนลัคน ❖ ชาทนมแวนลายกัตาม จัทลิ่งกัซลหมักตามลัมเดจ
จพระราชา ❖ พอกว้างตามมา เกรวี่เสวยขมกษา กตามลัมเดจมี ❖ พนม

ตัวอย่าง "มหาเสนา" ฉบับ จากสุวรรณภูมิ เล่ม ๑ ตอนที่ ๑๖
ที่ ๑๑๔ หน้า ๑/๒ มัทธิ ๕๔

ภาพที่ ๑๑ ที่ใช้ในกลอนสวดเรียกชื่อต่าง ๆ กันไปเป็น ยานี นางกราย
 กามอกขาว เอวัง และยังมีพิลาบสังกา และญาติแม่มาลัย

ก. ภาพยานี

ภาพยานีเป็นภาพที่ใช้ในการพรรณนาความ เช่น บทนมโอม บทนมธรรมชาติ
 บทพรรณนาความรู้สึก แต่ก็มีบรรยายเนื้อเรื่องบ้าง การเรียกชื่อมักเรียก ยานี โดยอาจ
 เขียนต่าง ๆ กันไปเป็นญาติ ญาติ พี่น้อง ญาติแม่มาลัย หรือเรียกว่า ๑๑ หรือ ๑๑ ลาน้ำ หรือ
 ๒๒ เป็นต้น ลีลาของภาพยานีในกลอนสวด ส่วนใหญ่จะเป็นยานีแบบโบราณ กล่าวคือ
 ไม่มีสัมผัสในทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระเหมือนภาพยานีของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศหรือสุนทรภู
 ด้ำนจำนวนคำในแต่ละวรรคก็ไม่เคร่งครัดนักอาจใช้คำเกินหรือคำขาดบ้าง

ตัวอย่างภาพยานีที่ใช้ในการดำเนินเรื่องและพรรณนาภาพ จากกลอนสวด
เรื่องสมุทรโคکم เล่ม ๒

๐ ญาติ	ครันท์ทาวแดงอ่องเสจแล้ว	จึงพระแก้วจากภคตรา
	เสจเนือราดยา	แสนเสนาลอมใส่
	ฉักโปกแลจามอร	คามผูกอรเรียงกันไป
	ชุมสายสัปประหนใน	ทั้งถนาคะวันมั่งสุริยา
	(สมุทรโคکم	เล่ม ๒ เลขที่ ๕)

กลอนสวดบางเรื่องเรียกภาพยานี ๑๑ ว่า ๒๒ เช่นในกลอนสวดเรื่อง
บุษยนิวาณ เล่ม ๑ เลขที่ ๑ เมื่อพิจารณาจากลักษณะคำประพันธ์จะเห็นว่าเหมือนภาพ
 ยานีทุกประการ อย่างไรก็ตามการเรียกภาพยานีว่า "๒๒" มีอยู่ไม่มากนัก

ตัวอย่าง "๒๒" จากมณฑนาวงศ์ เล่ม ๑ ใช้คำเป็นเรื่อง

๐ ๒๒ ๐ นายช่างรุ่งตามเลา	ทูลรบอกเราให้แจ้งใจ
โหดเราเข้าไป	ซาหลุกใจไซพอก
๐ นักเบาเจ้าเมตา	เอนดูชชายุปรานี
เนอความรายหาคี	จงบอกซาให้แจ้งใจ

(มณฑนาวงศ์ เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

กาพย์ยานีในกลอนสวคัมภีร์ใช้เป็นบทพรรณนา เช่นบทนิราศ ชมป่า ชมนก ชมไม้
บทชมโฉม บทชมธรรมชาติ ลักษณะการแต่งบทชมธรรมชาติหรือชมความงามของตัวละคร
มักคำเนนตามวรรคคี่แบบฉับ คือนิยมเล่นคำ เล่นสัมผัส และใช้ความเปรียบเทียบ

ตัวอย่างบทนิราศชมกม ชมสัตว์ป่า ในกลอนสวคเรื่องมคฺลิลล ตอนมคฺลิลลพา
น้องคือนางสุวรรณมาลา ออกตามหาบิดามารดา

๐ ญาณี ๐ ฟีนองทั้งสองสีเนหา	เดินในป่าพนาโดย
ชมสัตว์ในยกกลางไพรย	เห็นเคมไปยไนยพริกสา
๐ วัฏเภาละแลควายโกรก	บางวิงโลกโคกเกณมา
กทิงแลเลียงผา	ทึงเลื่อปลาแลมูไนย
๐ ลิงคางบางฉี	ทงมูมีรองนัยไพรย
โคกเคนเหนไวย ๆ	รองกองไหยไนยกกลางป่า

(มคฺลิลล เล่ม ๑ เลขที่ ๑๔)

ในบทพรรณนาที่เป็นบทชมธรรมชาติมักมีการเล่นคำ และ ใช้สัมผัสมากกว่า
กาพย์ยานีที่เป็นการคำเนนเรื่อง จากตัวอย่างในมคฺลิลล ตอนนี้จะเห็นว่ามีสัมผัสร้อย
ระหว่างคำสุดท้ายของวรรคที่ ๓ กับคำที่ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ในวรรคที่ ๔ ทำให้ลีลา
ไพเราะคล่องจองมากยิ่งขึ้น

ข. กาพย์นางกราย

กาพย์นางกรายที่พบในต้นฉบับตัวเขียนกลอนสวคมีลักษณะเป็นกาพย์ ๑๑ เหมือน
ยานี เนื้อความจะใช้พรรณนาตัวละครฝ่ายหญิงโดยเฉพาะตัวละครเอก เข้าใจว่าคำว่า
"นางกราย" คงหมายถึงท่วงท่าของสวค่านที่ใช้ในการพรรณนาความขณะตัวละครหญิงเดิน
หรือแคงตัว โดยใช้คำว่า"กราย" ในความหมายว่าเดินอย่างงดงาม มีลีลาอ่อนน้อม เทา

ที่สำรวจพบมีใช้ในกลุ่มสวดเรื่อง ลันทอง คอนนางสุวรรณมาลาและนางกินรีทั้งสองพา
สุวรรณลันลาออกตามหาลันทอง มีบทชมกึ่งดังนี้

- ฝ่ายวาสามมารคา ภาลุทยาแจกลาโคล
- ลึงจากพลัมพลาไสย ชัมมิงโมยในหิมะวา
- ทรงฉลทุกคันไปย คึกสะใจยอุนๆ
- อินจันมงมันวา โนนอยนาภาวาวาน

(ลันทอง เล่ม ๔ เลขที่ ๕)

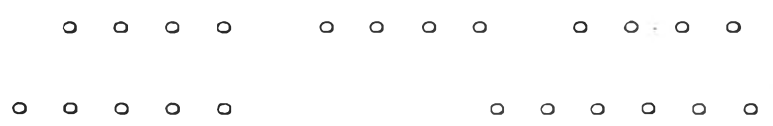
อีกตอนหนึ่งในกลุ่มสวดเรื่อง นางอุทัย ใช้นางกรายคอนนางอุทัยออกจากซาก
คางคก แต่งกายงดงามไปฟังธรรมที่วัด

- นางกราย ◦ ครันรุ่งเป็นวันพระ นางสะละจัพุงทำ
- นระมิกณาแพพรัน พาหมันนบักควยทอง
- อุยู เทียนพะละเมียงมาก เหนงามหลากโมยมีสอง
- ชาสาวูยกายกอง หนังหอมลอมนางเทวี

(นางอุทัย เล่ม ๑)

จากตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงว่านางกรายก็คือกาพย์ยานี ๑๑ ซึ่งใช้พรรณนาเนื้อ
ความคอน"นาง"คือตัวละครฝ่ายหญิง "กราย" หมายถึงเก็บอย่าง มีลีลาอันงดงาม ไม่พบ
ว่ามีการใช้นางกรายในข้อความตอนอื่น นางกรายอาจเป็นท่วงท่าของสวดแตกต่างไปจาก
ยานี ๑๑ ทว ๆ ไป นอกจากนี้ กาพย์นางกรายดูจะเข้ากันดีกับชื่อมิ่งนางนอง ดังได้
กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม มีผู้พบกาพย์นางกรายที่ใช้ในต้นฉบับตัวเขียนซึ่งได้มาจากภาคใต้
คือจากตำบลควนขนุน จังหวัดพัทลุง และมีข้อความกำกับว่าเป็น "นางกราย ๒๓" โดยให้
คำอธิบายว่า กาพย์นางกรายเป็นกาพย์ผสม บทหนึ่งมี ๕ วรรค สามวรรคแรกเหมือน
สุรางคนางค์ ๒๔ วรรคหลังเหมือนกาพย์ยานี รวม ๓๓ คำใน ๑ บท (ลอม เพิ่งแก้ว
๒๕๒๕ : ๖๐-๖๔)

ต้นฉบับที่พบเป็น เรื่อง หอยสังข์ ตัวอย่างภาพนางกรายที่ให้ไว้มีดังนี้

○ กล่าวถึงกัลยา	พันธุรัตนยักษา	เร่งมากระหยา
อัศจรรยนางพริศกาย	ใจหาย ๆ เป็นหนักหนา	
○ จะเป็นเหตุใด	แก่พระหนอไท	สุคติจมารคา
แมนแท่นหนักหนา	บมิชยามาถึงพลัน	

(ลอม เฟิงแกว ๒๕๒๕ : ๖๐-๖๔)

อย่างไรก็ตาม ภาพนางกราย ๒๓ ที่พบในต้นฉบับตัวเขียนจากภาคใต้แตกต่างจากภาพนางกรายในกลอนสวดซึ่งมีลักษณะเหมือนภาพยานี ๑๑ เพียงแต่ใช้กับเนื้อความที่เกี่ยวกับ "นางกราย" เท่านั้น และเมื่อพิจารณาการเขียนคำหน้าบทอื่น ๆ เช่น พิลาทมหาเสนา ปฐมิง ช้างอุทลวง ฯลฯ จะเห็นว่าคำที่เขียนกำกับมีลักษณะสัมพันธ์กับเนื้อหาในตอนนั้นและน่าจะเป็นการเขียนกำกับเพื่อให้ท่วงทำนองสวดอ่านได้ถูกต้อง มิได้มุ่งแสดงฉันทลักษณ์แต่เพียงอย่างเดียว "นางกราย" จึงน่าจะมีลักษณะเช่นเดียวกับคำอื่น ๆ ที่ใช้เขียนหน้าบท นอกจากนี้การพบตัวอย่างมากกว่า ๑ แห่งที่ใช้ยานีเหมือนกันคงพอสรุปในเบื้องต้นว่าภาพนางกรายก็คือภาพยานีที่มีท่วงทำนองสวดต่างออกไปนั่นเอง

ค. กามอกสาว

ยังมีภาพ ๑๑ ซึ่งมีลักษณะเหมือนภาพยานี ๑๑ แต่เรียกชื่อต่างออกไปเป็น "กามอกสาว" โดยเขียนตามเสียงอ่านเป็น "กามอกคาว" พบในกลอนสวดเรื่อง นางแดงอ่อน ข้อที่น่าสังเกตคือการใช้กามอกสาวทั้งสองแห่งใช้ในตอนที่ตัวละครพูดไม่จริง/พูดปด หรือตัวละครฝ่ายร้ายเพื่อกุหลุเรื่องราวร้ายเพื่อป้ายสีตัวละครเอก "กามอกสาว" จึงอาจจะสัมพันธ์กับเนื้อความ และคงจะมีท่วงทำนองสวดอ่านเฉพาะที่แตกต่างออกไปด้วยก็ได้

ตัวอย่าง "กามอกสาว" จากกลอนสวดเรื่อง นางแดงอ่อน เล่ม ๒ ตอนทวามหาวงศ์ทรงบอกนางแดงอ่อนว่านางสนมทั้งห้าไม่ไช่ เหตีย์ ของพระองค์

○ กามอกคาว	○ มะหวังทรงจักระพัก	○ อังการตุรค์แกลเทวี
	เจ้าอยากคิดฉนนิ	พี่ไมยไคยเป็นยัวไคริย
	○ ทั้งหุนางสาวสุนิม	ลอม เขยชัมบูสมสะไมย
	ณาอยาเจ้าอยากินใจ	นางไคหมีไคยเป็นมะเพชร

๐ โฉมปรากฏนางแดงอร	ยูกอนวันชูลี
ราชาทวามาภาที	ชาบาหนีอัยงูสงไสย
๐ ทังหาเป็นมะเขษริ	คินนุณีรูเมื่อไร
เป็นเมียวาหาไมย	โครยจะคักพระองคาร
- (นางแดงออน เล่ม ๒ เลขที่ ๒)

อีกตอนหนึ่งนางทังหาป้ายสีและปกนางแดงออนว่านางคลอกลูกเป็นจรเข้ดังนี้

๐ กามออกคาว	๐ สนวนนางทังหา	ท่ามารอยานางเทวี
	จริงเอาลูกกุ่มภัก	คลุกโลให้จัตจันกนา
	๐ รูงวาแกเทวี	ลูกเจ้านเบนกุ่มภา
	ออกจากขรินนางฉาอย่า	ชานากลัวเป็นกนใจ
๐ เหลืองเป็นคะมินทา		หางนั้นหนามาแกวงไควย
อาปากแดงเป็นไฟ		อยากน้มแลวกระมังนา
- (นางแดงออน เล่ม ๒ เลขที่ ๒)

ง. พิลาปลังกา

กาพย์ ๑๑ ยังเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าพิลาปลังกา โดยใช้ในบทโคลงเสวราาลัย อวารณ เช่นเดียวกับพิลาปลัง ซึ่งเป็นกาพย์สุรางคนางค์ ๒๔ พิลาปลังกานี้พบในกลอนสวด เรื่องแดงออน เรื่องเดียวกันนั้น การเรียกชื่อบทโคลงเสวราครว่าครวญแตกต่างออกไปจาก พิลาปลังเป็นเพราะบทพิลาปลังตอนนี้ แต่งด้วยยานี ๑๑ จึงเรียกว่าพิลาปลังกาให้แตกต่างไป จากพิลาปลังกาพย์ ๒๔ ในเรื่องแดงออนใช้พิลาปลังกาหลายครั้ง ดังนี้

ตัวอย่างพิลาปลังกาจากเรื่องแดงออน เล่ม ๓

๐ พิลาปลังกา	๐ บัดนั้นมะหวาง	เทนนางโฉมออยง	นางพฤชาสี
ธละมารณีคที	มวยชีวีไปย	สูกริงูไรยจัก	
๐ ลูกอยามารำรุก	ซิมูพระภักลิ่งรำใหญ่		
กลิงเกลือกเสือกไปย	ครานครำมูรำไร	สะลัมไมยพินอ้ง	
๐ ราชามาตกใจ	เรียกูกเตกไชยไทยทุกคัน		
เอานำมาปัดคัน	ลูบไลยอ้งพระลูกยา		
๐ นู๋มันคันทะรค	อันปราคคควยมาลา		
ลูบไลยมาลาทา	พระภังงามาผีนกาย		

○ บิคารมาโลมเกล้า พ้อยาเซตนะสายใจ
 ราชรักสีกเทไทย เมื่อโรยเล้าจะคืนมา
 (แต่งอน เลม ๓ เลขที่ ๓)

○ วิลายสังกา ○ กวาวัยทุกทิตา ชื่อเหวามาโปรคปราน
 คันใจพระภูมรา ใไทยออกมาแต่เวียงไชย
 ○ เจวโมยรุมารคา ทาวอยักสูมาภาไป
 ชื่อทหารทเวไทย บอกไทยเจารุคะดี
 ○ ครันพีคะถารแลว นางนองแกวมวยชีวี
 ชละมารพิคที เหว่มวยสินวินญา
 (แต่งอน เลม๓ เลขที่ ๓)

นอกจากนี้บางตอนยังเรียกว่า "พิลาพลิง" อีกด้วยโดยลักษณะเป็นกาพย์ ๑๑
 และเนื้อหาพรรณนาบทโศกเหมือนกัน

จ. กาพย์ ๑๑ ที่เรียกชื่อเป็นอย่างอื่น

นอกจากการเรียกกาพย์ ๑๑ เป็นชื่อต่าง ๆ กันดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีการ
 เรียกกาพย์ ๑๑ ด้วยชื่ออื่น ๆ ได้แก่ กาย เหว้ง และโอโลม

กาย เท่าที่สำรวจพบใช้เพียงแห่งเดียวในกลอนสวดเรื่อง สุวรรณหงส์ยนต์
 ส่วนนวนายมุกข์ ตอนกฤษณาลาสุวรรณกุมารไปเยี่ยมท้าวพรหมทัต คำประพันธ์เป็นกาพย์
 ยานี ๑๑ เหตุที่เรียกว่า "กาย" คงใช้ตามแบบ กาพย์ห่อโคลงซึ่งตามความหมายเดิม
 เปรียบเทียบอักษรคันทกาพย์กับอักษรคันทโคลงเหมือนกันว่าอุปมาดังไม้ไผ่และอ้อยอันมี
 กายห่อ (จินตคามณี ๒๕๑๒ : ๔๓ - ๔๔) ชื่อของ "กาย" เขียนแบบกาพย์ของเจ้าฟ้า
 ธรรมธิเบศ คือเล่นสัมผัสสระและสัมผัสอักษร ดังนี้

"กาย" ใน สุวรรณหงส์ยนต์ ตอนกฤษณาลาสุวรรณกุมารกลับไปเยี่ยมท้าว
 พรหมทัต

○ กาย	○ ลิว ๆ ลองลอยลม	พระชั้นชมคคณานต
	เมฆเคลอนเกลอนประสาน	ลูานแลเลือน ๆ จางหาย
	รอน ๆ ออนแสงศรี	ทองเมษีศรีพรรณราย
	วายุพิคกระจิกกระจาย	สายฟ้าแลบแปลบในตา

(สุวรรณหงส์ยงค์ ๒๔๓๓ : ๑๗๔)

เอวัง ใช้เรียกชื่อคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ๑๑ ในกลอนสวดเรื่องสุวรรณกุมาร เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖ และพบเพียงแห่งเดียวคือตอนประชุมเกษรช่วยยายเข้ามาลา เก็บคอกไม้ถวายท้าวพรหมทัต

○ เอวัง ○	เมื่อนั้นโคมลำเภา	อยู่ควยยายเถา ๆ มาลา
	สอทรวงคอกจำปา	ทางยายเถาเขาไปยถวาย
○	ครองเป็นรูปเทวา	ซีเสียงฆางามเชิดฉาย
	รูปเลือนทางเนื้อทราย	บุางกหอยยอยลงมา
- (สุวรรณกุมาร เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖)

นอกจากนี้ยังมีการเรียกกาพย์ยานีที่ใช้ในคอนไอ้โลมว่า ไอ้โลม ซึ่งอาจเป็นอิทธิพลจากบทพากย์เพราะขึ้นต้นบทว่า "เมื่อนั้น" และเป็น ฉากไอ้โลมของพระยาอักษร "ไอ้โลม" พบเพียงแห่งเดียวคือในกลอนสวดเรื่องนราสุริยวงศ์ ตอนเหรัญญักษ์ ไอ้โลมนางคังนี้

○ ไอ้โลม ○	เมื่อนั้นขุนยักษรีย	ฟงนารีคอมหันโคย
	จรงก็ตามใจ	พิโมไปยุนางสาวศรี
○	พิรักพิมาหา	แกวแหวตาไมปราหนี
	พิจักเอาชีวิย	มาแลกรักนางยักษา
○	วาพลาทางยุคยื่อ	จับค้อมือนางกัลยา
	จูบชายยายจูบชวา	กอร สอดควาเคลนุนมนาง
- (นราสุริยวงศ์ เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

๒.๒.๔ ปรัมมัง พบที่ใช้ในกลอนสวดหลายเรื่องหลายแห่ง เมื่อสำรวจการใช้ปรัมมังซึ่งอาจเขียนต่าง ๆ กันไปเป็น ปคัมมัง ปัทมะมัง หรือปคัมมังนังคอย จะพบว่าปรัมมังส่วนใหญ่ใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี ๑๑ มีเพียงบางแห่งเช่นในกลอนสวดเรื่องท้าวเรื่อง ใช้กาพย์ฉมัง ๑๖ นอกจากนั้นในกลอนสวดบางเรื่องยังใช้กาพย์ฉมังปนกับกาพย์ยานี ทั้งนี้อาจสรุปได้ว่าปรัมมังส่วนใหญ่ใช้กาพย์ยานี ลักษณะบังคับที่ไม่เคร่งครัด เช่นนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่าความสำคัญของปรัมมังน่าจะอยู่ที่ลักษณะของเนื้อหา ซึ่งสัมพันธ์กับท่วงทำนองสวด เนื้อความที่ใช้ปรัมมังมักเป็นตอนขึ้นเนื้อเรื่องใหม่ และบ่อยครั้งใช้ในตอน

กล่าวถึงบทบาทของเทพยดา มีเพียงแห่งเดียวที่ใช้กับตัวละครที่เป็นมนุษย์คือกลอนสวด
เรื่องมคฺลิล ปรุ้มัจอาจเป็นท่วงทำนอง สวดทำนองหนึ่งซึ่งนิยมใช้กับตัวละครที่มีอิทธิฤทธิ์
ศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทพยดา แต่ก้อาจใช้กับตัวละครอื่นไ้บ้าง

ปรุ้มัจที่ใช้ในกลอนสวดเรื่องแดงออน ตอนหนึ่งใช้กาพย์มังชันคน ๒ บท แล้ว
เปลี่ยนเป็นกาพย์ยานี ดังนี้

○ ปัทมะมิ่ง	○ บัศนันรอนดึงเทว้า	นางไพร่พุดกสา	ผู้เป็นขลิสนี
	○ รุवालุกรักจิอรลี	ไปยเหมืองยักลี	ตามพระมารดา
	○ ควนกูส่งไปยเลว	หาญมเนาพระลูกอยา	
	คิคแลวนางเทพชิตา	จับเอาผู้ษาทังเครื่องภาช	
	○ เสจะจากกูจสะคาฤาสี	แล้วหนีซาเถิงปรางลี	
	เหน่องพระเทภี	นวนนางลีสะไหมย	
	○ จิงอุมพระลูกรัก	ไสยบนคักนางทรามไวย	
	กอกจูบนางลูบไลย	ทิวทังกายพระกุมาร	
	○ นางปลุกพระลูกชาย	ลูกเท็กเป็นโรยแถวเกวการ	
	แมมานงทาชานาร	เจ้าไมยคินพื้นพระองค์	
- (แดงออน เลม ๓ เลขที่ ๓)

ในกลอนสวดเรื่องแดงออนอีกตอนหนึ่งใช้ปรุ้มัจกับตอนที่กล่าวถึงเทวคา เช่น
เดียวกัน ลักษณะคำประพันธ์ในตอนต้นของตอนนี้ บาทแรกเป็นกาพย์ยานี แต่ในบาทที่
สองของบทแรกมีลักษณะคล้ายตอนท้ายของกาพย์สุรางคนางค์จากนั้นใช้กาพย์ยานีตลอด ดังนี้

○ ปดมิ่งนังคอย	○ บัพันนึ่งเตว	อยู่ทุกทวนหน้า	
	ชวนกันเขามา	นัพินวถวายกูร	แล้วรองสาธุการ
	○ ทูกคล่องทองนำไหล	เปรียปรายทิวที่สา	
	อินพรมยมนา	จิมมุนยาพระสองศรี	
	○ อินสวนนะรายคี	ชันชมนินคียังนัทหนา	
	จิมมุนพระราชา	ในไคยฟ้าไม่มีสอง	
- (นางแดงออน เลม ๕ เลขที่ ๕)

ปรุ้มัจในกลอนสวดเรื่องมคฺลิลใช้กาพย์ยานี ส่วนเนื้อความเป็นการดำเนิน
เรื่องตอนชาวเมืองต่างชื่นชมความงามของมคฺลิล ดังนี้

- ปทมวง ○ ภาณุเทวภูคคา ทุกภวสานันตามไป
 - แผลอมนุสะไวทย แลดูเงาไม่วางตา
 - บัคนันนายอำมหาค ลาพระบาทษวังววงมา
 - ครนถิงพระราชา กักราพพูนมคเกี้ยวไว
- (มคลลล เลม ๒ เลขที่ ๑๔)

๒.๒.๕ ย้งม้งคดีย คำประพันธ์ที่เรียกว้าย้งม้งคดียมี
ปรากฏในกลอนสวกหลายเรื่อง เช่น เรื่องทินวงศ์ แดงอ่อน ลินสุรียา โดยเขียนค่าง ๆ
กันไปเป็นอย้งมะชะคดีย บ้าง ญ่ม้งคดีย บ้าง ในกลอนสวกเรื่องทินวงศ์ ระบุนจนวนคำไว้
ควยว้า ย้งม้งคดีย ๑๔ เมื่อสำรวจการใชย้งม้งคดียในกลอนสวกเรื่องค่าง ๆ พบว้าส่วน
ใหญใไซคำประพันธ์ประเภทย้งม้งคดีย ๑๔ แก้วบางแห่งใไซค่างค่างออกไป ในค่านเนื้อคววมใส
ทั้งในคอนมบรรยายคววมและพรรณนาคววม คำประพันธ์ประเภทย้งม้งคดียไมพบคำอธิบาย
หรือการอ้างถิงในคำรามันหลักษณญ์ จึงเข้าใจว้าเป็นท้วงท่วงองการสวกอ่านอีกท่วงองหนึ่ง

ตัวอย่างย้งม้งคดีย จากกลอนสวกเรื่องทินวงศ์ ๒ คอน มีคดียนี้

ย้งม้งคดีย	๑๔	○ จุกลาวถิงนาริ ○ ครันรุงพระสุรียัน ○ ไมเหนพระทรามไวย ○ หลองคพระชคิคา ○ ทวงคนคางไสถิ ○ ชวิตรจมันไลย	ลืฟเลียงนางสาวสรร กุกันจากทีนทรา คางคกใจเป็นนัถหนา ไมภพปะท้งปรางใน วาคริงนัจทำไฉน เลียงจริงแลวเป็นมันคอง (ทินวงศ์ เลม ๔ เลขที่ ๔)

ย้งม้งคดีย	๑๕	○ ครันรุงพระสุรียัน ○ เอกเกริกท้งเวียงไชย ○ เสนาท้งไพรพล ○ พรอมพรงท้งชายชว้า	แสงสว่างจ่าทริคไชย มากอยรัมพระราชา จักแจงกันเป็นโกลา อยู่แดรุงพระสุริศรี (ทินวงศ์ เลม ๒ เลขที่ ๒)

ในกลอนสวกเรื่องลินสุรียา ใไซย้งม้งคดียโดยเขียนเป็น ญ่ม้งคดีย ช้อทีน้า
ล้งเกิดคือ คำประพันธ์คอนนี้ชากสัมพันธ์ระหว่างบท และสัมพันธ์ระหว่างวรรคกัไมเคร่งครคค
มีสัมพันธ์เพียงบางแห่งเท่านั้น

- มุมมิ่งคลัง ○ มั่นนันทะภริกา พังราชาก็ขึ้นมาล
 - ส่วนรักสโภาว เทพบุลลสารบันจงถวย
 - แกพระภูสันโทนิดาภาว คำคุดานานมิโดยพังทรม
 - ทาวไชยไพริยเรหาทือดาหัน บุอรมุคพระท่าสูงชุม
 - จักเอาอันโดยมามุษา กอนควยราชาสมพระที่ดาไทย
 - จักเผยซึ่งพระทวารไชย ไทยทาวเทอออกไปยตามปราชูหนา
- (สินสุริยา เลม ๑ เลขที่ ๘๒)

ส่วนยังมิ่งคลัง ในกลอนสวดเรื่องนางแดงอ่อนมีลักษณะแตกต่างออกไป บทหนึ่ง มี ๓ วรรคคล้ายภาพย้งและเยสันตา ดังนี้

- อัยมชะลั้ง ○ เมื่อนันพระภังงา บันทมพิมอยา โดยคนพุกสาใญย
 - บันทมพิมจักพิจสะใหม่ กับอาษาไนย ทั้งสองลัญโดยลิสมประคิ
 - คุกคินเทียงคินไนยราตรีจริงนวงนางพุกสิ ดูเปนพระมารดา
 - รุวานะเรจพระเกคสุริยยา จะไปเมืองยักสารับพระมารดาผู้มี
 - ควรรูจะไปยรับพระจกรี กวยจิกเออรูผู้มี ไหมภบขันละณีคัง
 - ใจยจินคา
 - ครันนางภังถึงภังงา พระเกคสุริยอยา นางจริงลีนลามามักคิน
- (นางแดงอ่อน เลม ๔ เลขที่ ๔)

๒.๒.๖ ภาพย้งกลบท

การเรียกชื่อคำประพันธ์อาจเรียกตามลักษณะพิเศษของคำประพันธ์ที่กลบทที่ใช้ก็ได้ เช่น ภาพย้งสุรางคนางคที่ใช้กลบทก้านดอก ก็เรียกคำประพันธ์คอนั้นว่าก้านดอก ซึ่งหมายถึงกลบทที่เพิ่มสัมผัสอักษรเชื่อมระหว่างวรรคหรือซ้ำคำสุดท้ายของวรรคกับคำแรกของวรรคต่อไปก็ได้ ดังคอนหนึ่งในกลอนสวดเรื่องชินราช เลม ๑ เลขที่ ๑๕ ดังนี้

- ก้านดอก ○ โสภสันกำสัด ลักไมยเปลืองปลิก ปลิกเปลืองมองศิริ
 - ศิริเราโรยรา ราเชอคมทุกมี สัมเศคพันปี มาไนยอภาร
 - พิคพันพุกษา ชุมคาคุดาตา คากคกคองคอง ลูกอินลูกจัน
 - พลับพลวงมวงมัน ระกำกายกอง ชัลเนตรไลยนอง คิกถึงเจาคา
- (ชินราช เลม ๑ เลขที่ ๑๕)

ในกลอนสวดเรื่องทินวงศ์ใช้กลบทกานคอคอกกับกาพย์สุรางคนางค์เช่นกัน

- กานคอคอก ○ ฝ่ายท้าวพิทอง ทรงโศกถึงองค์ ๆ ลูกจอมขวัญ ๆ
 - เมืองเรืองชัย ๆ ยิงใครจัญ ๆ ถึงชีวัน นิควรจทาย
 - จำตายจากแล้ว ๆ พระลูกแก้ว ๆ ตาสูกสาย ๆ สวาคชาคจิตร ๆ
 - จำนงหมาย ๆ ฝ่ายนี้กาย ไพรฟ้าทังปวง
- (ทินวงศ์ เล่ม ๓ เลขที่ ๓)

นอกจากกลบทกานคอคอกแล้ว กลบทที่นิยมอีกอย่างหนึ่งคือ นาคบริพันธ์ กลบทชนิดนี้เล่มสัมผัสอักษรอย่างนั้น ๒ คำ โดยคำสองคำสุดท้ายของวรรคหน้าสัมผัสกับสองคำแรกของวรรคต่อไป เช่นตัวอย่างกาพย์ยานีนาคบริพันธ์จากกลอนสวดเรื่องทินวงศ์ตอนหนึ่งมีดังนี้

○ ○ ○ <u>นาคบริพันธ์</u>	
○ พระเสขสรังวารี	พระผู้มีคิควาวอน
ชนิ่งถึงบังอรอน	พระบุตรดอนพระไทย
○ พระทองคำนี้รัก	ชนิ่งรักยิ่งอุไทย
ฉลครทศไปย	ถึงดวงใจไมจวบ
○ จรศาลสรังวารี	วารินรีไหลจากบน
จากบัพพตพิงยน	มคณคสิมันธุไทย
○ นาสีขาวสอาด	สอาดชาครกรมไปย
รรมปานกลางทำไว	รกว่าใจไมสการ
- (ทินวงศ์ เล่ม ๔ เลขที่ ๔)

อันที่จริงในกลอนสวดหลายเรื่องหลายตอนมีการเล่นคำทำนองกลบทต่าง ๆ แตะแต่ง (หรือผู้คัดลอก) มีใค้นำมาใช้เป็นชื่อคำประพันธ์จึงจะไม่กล่าวถึงในที่นี้

๒.๒.๓ คำประพันธ์อื่น ๆ

ในกลอนสวดยังมีคำประพันธ์ชนิดอื่น ๆ แทรกอยู่ด้วยได้แก่ ชินวร ๑๕ คัมภีรา ๑๕ เยสันตา ๒๑ ๕ คำ รักเร่ง พรศและไชโย ดังนี้

ชินวร ๑๕ คำประพันธ์ประเภทชินวร ๑๕ พบที่ใช้ในกลอนสวดบ้างเล็กน้อย เช่นในกลอนสวดเรื่องวรลักษณ และมหาชมพูคี คำนำลักษณะบังคับของชินวร ๑๕ ในจินตภาพ

อธิบายไว้ดังนี้

- ชินวรคุณยุติคา โสคติศาตาอิมามา ๑
- ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ๖ ○ ○ ○ ๖ ○ ○ ๖ ๑ ๕ ๑
- ชินวร ๑๕ กลอน ๘ ทำนอง ๑
- นมัสสัมพุทธะศาสดา เกศเพกษา ฐเสด็จสถิตย์
- พดุกกนิฐพานิช ยลมาท่องจิต- รจันคา
- มฤษุรศวรหรรษา กลศรัทธา ก็ฟูลดวาย ๑๕

ตัวอย่างชินวร ๑๕ ในกลอนสวคเรื่องวรลักษณเล่ม ๔ มีดังนี้

- ๑๕ ชินวร ○ ปางนั้นหนอพระศกณ ครั้นเทวาคณ บันการหาย
 - คำนวิษตรีระคิอุพระไทยหมาย . ควนเราจะเบียงบาย พระภักตรา
 - จากแต่ตั้งตะหนศิริมา ไปยังพระมหา แห่งโคคม
 - อันเป็นพระราฐชิตาในอากรม จะกราบทูนแดพระบรม เหนสมควน
 - กริแลวพระพื่อนองหังสองชวญ พระนุชไปควน จักคลาคคลา
- (วรลักษณ เล่ม ๔ เลขที่ ๑๕)

คัมภีระ ๑๕ ในกลอนสวคพวามีการใช้คำประพันธ์ประเภทคัมภีระ ๑๕ ในกลอนสวคเรื่องสุวรรณกุมาร แต่ไม่พบที่ใช้ในกลอนสวคเรื่องอื่น ๆ ลักษณะบังคับของคัมภีระ ๑๕ ในจินกามณี มีดังนี้

- ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ๒ ○ ○ ○ ○ ○ ๕ ○ ○ ๒ ๑ ๕ ๑
 - คัมภีระ กลอน ๕๓ ทำนอง
 - ข้าไหว้วับพสมเก็จพุทธชวงญาณ เน็คจโอมสงสาร สำเร็จ
 - เป็นอรรควรอาริยนุคคลเค็วเค็จ บรมสรรเพ็ชญ นฤพานๆ
- (จินกามณี ๒๕๑๒ : ๒๕)

กลอนสวคเรื่องสุวรรณกุมารใช้คำภีระในคอนขรบรรยายความคือตอนสุวรรณกุมารอธิษฐานขอเรือเนรมิต คำนลักษณะคำประพันธ์ไม่เคร่งครัดจำนวนคำมากนักดังนี้

- คำภีระ ● พระจึงทิศดานลาสัมภานภูมามี จ้เป็นพระชินะสี ในนยโลกา
- พิวาญไคยุครุคเป็นศาสดา จังมีเรือมา ยาทันนาน
- บัดนั้นเทพหิมถาน รอนไปยในยวิมาน ทุกทิศสา
- ฌี่เรามึในยฉิ่งนาวา เหนเกล้า จแตกตาย

- ตรีศพลางทางประเนกัมเกษา นะมิตการเทพะทวนน้ำ
ชอหารมาปรานี
- เคยทรายอ้อมรั่มควยเทวี ชอเทพะโนปาโมพริภษวี
คั่นใจกุมภีโหชินมา

(นางแดงอ่อน เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

อีกตอนหนึ่งในเรื่องนางแดงอ่อน ไซเยสันตา ๒๑ กับใจความตอนพรรณนา
อารมณโศกเศร้า ดังนี้

○ เยสันตา	○ กอดสัพพัมภักตรา	ท้าวหน้าทองโม	ยิ่งกว่าเทียนทอง
○ เสียนชากเลือกคามไลยนอง		คำรักกกรอง	พิศดูสัพพองแกวกัลยา
○ ตรีศพลางทางคิคอะนีจจา		โอยควเราเกิดมา	ดูจะคงคุณไมยแลพัน
○ ทาวยักสัพนางพลางสื่อน		คั่นนาเป็นทอนพัน	คิดเห็นเป็นอะนีจจา
○ ยักษัพพองรักกับคักพิยา		พระจึงเป็องภูษา	หมื่นชากปักสัพมาระษวี
○ โศกสั่นกันแสงแสรวเทวี		จิกรัมสัมประติ	สับกับชากผู้พิคา
- (นางแดงอ่อน เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

ส่วนในกลอนสวดเรื่องนางอึ่งทอง ความเก่า ตอนสุวรรณภูมารอกเดินป่า

○ <i>๗๗๗</i>	○ เมื่อนั้นพระสุวรรณภูมาร	หือฤาไทยพูนาล
	ครือใครพิพากสำรานใจ	
○ จึงพระราชมาร ภูฤาสาย		บ่ทจรชอนไปย
	ยังปำภนาสยกับเสน	
○ ว้อรราชเทือโลยฝูงมรีคคิ		เทือะคากอเสจลี-
	หลากเป็นเนือทองบอหั้นนาล	
- (อึ่งทอง เล่ม ๑)

นอกจากคำประพันธ์ที่กล่าวถึงมาแล้ว ในกลอนสวดยังใช้คำประพันธ์อื่น ๆ ซึ่ง
สำรวจพบเพียงแห่งเดียว คำนั้นอาจเป็นคำประพันธ์ที่ผู้แต่งกลอนสวดเรื่องนั้น ๆ คิดขึ้นใช้
ในกลอนสวดเรื่องนั้นโดยเฉพาะ หรือเป็นคำประพันธ์ซึ่งไม่สู้เป็นที่นิยมนัก คำประพันธ์
เหล่านี้ได้แก่ ๕ คำ รัศมี และพรค

๕ คำ คำประพันธ์ที่เรียกว่า ๕ คำพบในกลอนสวดเรื่องชินราชซึ่งเป็นกลอน
สวดรุ่นเก่า (สังเกตจากต้นฉบับตัวเขียนและอักษรวิจิตร) โดยใช้คำประพันธ์ชนิดนี้ ๒ ครั้ง

ในเรื่อง เมื่อพิจารณาลักษณะคำประพันธ์ ของ ๕ คำจะพบว่า มีลักษณะคล้ายกาพย์
สุรางคนางค์ แต่จำนวนคำในวรรคต้นจะมี ๕ คำ และวรรคอื่น ๆ จะมี ๕ คำบ้าง
๔ คำบ้าง เข้าใจว่า ๕ คำคงเรียกตามจำนวนคำที่ใช้ในวรรคแรก นอกจากนี้จำนวนวรรค
ยังไม่สม่ำเสมอ ส่วนใหญ่ใน ๑ บทมี ๗ วรรค แต่ก็มีบางบทมีเพียง ๕ วรรค ดังนี้

○ ลอนพระมะเหมรี	องค์ประไทยคะวะคี	เทพีไสยา
ยอกรเหนือเกล้า	ไหวยท้าวอินตรา	สวคนันภาวะนา ทรงอิริราช
○ เกษะสัศตรา	รอนถึงเทวา	เจ้าฟ้าจักกระวาน
เลงทิพเนก	แจงเทคนิยการ	ชีสุรคณูบาน ยากโดยลูกอญา
○ นางประไทยโฉมศรี	บัคนี้ เทวี	เจ้าคองสัจจา
จะไทยสัมพันธ์	ยังจิตจรจินดา	คิดแล้วอินตรา มีวาจาไปย
○ ตูกรเทพนุก	ทานนีบอริสูต	เซ็นจิติไปย
เชวครันนางประไทย	โฉมฉายกัลญา	
○ นอทาวชิณราช	เขาลง ไปยปราบ	หมุการฤทสะทยา
ฟงแลวอำมะเรก	กัมเกควันชา	จุกัลลงมา สูครันเทวี

(ชินราช เลวที่ ๑๔)

รัก-เรง เป็นคำประพันธ์ที่ใช้ในกลอนสวดเรื่อง เบญจมาศทอง ซึ่งเป็นกลอน
สวดชั้นหลัง เข้าใจว่าเป็นสำนวนนายบุศย์ ใช้คำเน้นความคอนคาวเรื่องออกผจญภัยเพื่อ
หาคูครอง ลักษณะคำประพันธ์คล้ายง่าย คือมีวรรคละ ๓ คำ มีสัมผัสสรวัยกันโดยตลอด
จำนวนวรรคไม่จำกัด คำว่า รัก-เรง เขาก็สันนิษฐานว่าเป็นเรื่องในตอนนั้นซึ่งมุ่งให้รวด
เร็วรวบรัดคัดความ การใช้จำนวนคำน้อยและมีสัมผัสสรวัยระหว่างวรรคทำให้ลีลาจังหวะ
รวกเร็ว คำประพันธ์ประเภทนี้มีใช้แห่งเดียวในกลอนสวดเรื่องนี้

(รัก) พระไทยหาย หมายถึง จรตามหา มาในคง
หลงทางเดิน เพลินประพาศ ชาติบุปผา มาลาคอง
พวงกาหลง ยงพยอม หอมเรณู ชูดูไทย ใจกระสัน
หันหวนคิด จิตรคนึง ถึงสมุร รอนดูไทย ใหร่าพิง
ถึงบุรี มีอาลัย ในสองทาว รวทรวงรอน จรรับมา
(เรง) ชามเนินผา แสงหาวนิกา หลายเวลา แรมทางป่า
ยูกกุกายา จากพารา พักผอนมา กินพฤษา ตางเขาปลา
สูตสลาห จรัลคลา แดเอกา แทบชีวา สิ้นสังขาร ในวันนา

(เบญจมาศทอง เลม ๑๐ หน้า ๔๔)

พรต คำประพันธ์ที่เรียกว่าพรตในกลอนสวดส่วนนายมุกข์เช่นกันคือเรื่อง หอยทอง ตอนชมมณฑกมไม้ ลักษณะคำประพันธ์เน้นการเล่นคำเสียงหนักเบาหรือครุหลุ ทำนองกลมทะเข็ชไล่ซ่อน แต่จำนวนคำในวรรคไม่สม่ำเสมอ เข้าใจว่าคำว่า"พรต" ควรจะเขียนว่า ภรต หมายถึงผู้เคารพ หรือ ผู้สืบเชื้อสายจากท้าวภรตหมายถึงอินเคีย เนื่องจากลีลาการใช้เสียงหนักเบาสลับกันไปเหมือนลักษณะของฉันทแบบอินเคียหรือลีลาการ เคารพ (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๔๕๓ : ๖๕๒) จึงเรียกว่าภรต คำประพันธ์ประเภทนี้พบ ที่ใช้เพียงแห่งเดียวคงเป็นคำประพันธ์ที่ผู้แต่งคิดขึ้นใหม่และใช้เฉพาะในกลอนสวดเรื่องนี้

"พรต" ในกลอนสวดเรื่องหอยทอง ส่วนนายมุกข์ ตอนชมมณฑกมไม้

○ พรต	○ ไม้สูงชูยงยาง	ทูกวางคันทรง
	พยุ่งพยอมปรูปรัง	มหาหงส์หิงหุาย
	กะทิงกะทุมกุ่มกะทอน	เถาว์ววนรทวาทวาย
	ลีพันควายคนทา	กพิทะภอสมอสมิ
	สาระมีเพกา	มะฝ่อฝรุ่กะกิ่งงา
	สุกกรมนมสวรรค์	บิมจำปาชานาง
	ตะลิงปลิงปริงปราง	แสงพันฝ้ายฝาง
	มะดุกมะคันทันเกรา	แคคางคำคูน
	สาลีจำปีจำปุ่น	กะเบี๋ยนกะเบากะแบกกะนูน
	มะขามมะชวีกกฤษณา	ทังนังนูนนมแมว
	จันทนแดงเตงแคว	กรรทิกาเกตแคว
		พังแควอ้าพา...

(หอยทอง : ๖๗)

นอกจากนี้ยังมีคำประพันธ์ที่เรียกว่า "ไชโยโย" ในกลอนสวดเรื่องนางแดงอ่อน ใจความตอนท้าวพิษณุกรรมแปลงเป็นกวางทองซึ่งให้อารมณ์สุขสันต์หรรษาเข้ากับชื่อที่เรียก คำประพันธ์ พบการใช้"ไชโยโย" เพียงแห่งเดียวคือในกลอนสวดเรื่องนี้ ดังนี้

○ ไชโยโย	○ จกลาวถึงเวคันุกัน	มาแต่ส่วนน้อยพริกษา
	เหนพิลพระจักรี	เทอยันตีปริทันสา
	○ วิศนุกันนั้นจะลาด	เป็นอำมาตท้าวพริรุกษา
	จำแลงแปลงรูปา	เป็นมะริคคาพญาทวงทอง
	○ งามเล็กเพริศพริ่งนั้ก	ชูห่างกวกังามพันภระยง
	แลตามลวนผืนทอง	แควแถมกรองทองพันระย

(นางแดงอ่อน เลม ๑ เลขที่ ๑)

๒.๒.๒ คำประพันธ์ที่ใช้ทำนองเหหรือซำ

เนื่องจากคำประพันธ์ประเภทกาพย์สามารถนำมาเหหรือซำ พากย์และสวด
ในกลอนสวดจึงใช้ทำนองของกาพย์เหหรือซำ โดยเฉพาะในตอนที่มีเนื้อความเหมาะกับการ
เหกล่อม ทำนองซึ่งพบที่ซำบ่อยคือ "ซำลูกหลวง" ซึ่งเป็นทำนองบทเหกล่อมโดยอาจ
ใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์สุรางคนางค์หรือกาพย์ยานีและใช้กับเนื้อความตอนเหกล่อมหรือ
บทนิราศขณะเดินทาง เช่น ในกลอนสวดเรื่องบุญทนางวงศ์ และ จำปาสีตัน

"ซำลูกหลวง" ในกลอนสวดเรื่องจำปาสีตัน เล่ม ๑ เลขที่ ๗ ตอนคายาย
เก็บกุมารหึ่งสี่ไปเลี้ยง มีบทเหกล่อมแต่งด้วยกาพย์สุรางคนางค์ ดังนี้

- ซำลูกหลวง ○ โอนางนักรเคา จอระมึนคสังเค็ลา เรียรายชายไพร
 - นางนักรกระเว็ก คามคอกคำไทย หัวควานกระโนย สัมไมยกินนอน
 - โอนักพิราม บินมาเรณาบ อามนุ้าชายคคลอง
 - โอนักกระจาบ คามรองเคาออน กินแลวเรอรอน นอนคันทริกษา
- (จำปาสีตัน เล่ม ๑ เลขที่ ๗)

ในกลอนสวดเรื่องบุญทนางวงศ์ ใช้"ซำลูกหลวง" ตอนบุญทนางวงศ์เดินทางไปใน
ทะเล แต่งด้วยกาพย์ยานี

- ซำลูกหลวง ○ โพิสัคเคินสารมา เทวคาเข้าคนใจ
- สำเภากลนไร ๆ พระทรมไวเจานังซุม
- สำเภาคามละเลาะ เคลื่อนกลับเกราะอยุธยา
- พระเจาพุทธรามชม นังแลกนุญงปลา
- (บุญทนางวงศ์ เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

ส่วนบทเพลงที่นำมาใช้ในกลอนสวดพบว่ามีแทรกอยู่ในกลอนสวดเรื่องนราสูริย
วงศ์ และ สุวรรณหงส์ยงค์ ส่วนนวนายมุกข์ ทั้งนี้รูปแบบคำประพันธ์จะเหมาะสำหรับการ
ซำร้องและอาจไม่ใช้คำประเภทกาพย์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ในกลอนสวดเรื่อง
นราสูริยวงศ์ มี"พิคชา" ซึ่งใช้คำประพันธ์แบบยานี ๑๑ ดังนี้

- พิคชา ○ แคพินสินลาตาย เลื่อมแลพรายลวนมณี
- มอระกฐ์เขียวสัคสี งามสุกที่จะพิรรณา

๐ คำแคงก้งแกล่งท่า	งามเลิศล้ำคูกหนักหนา
แสงสายแพรวพรายตา	ลวนจินคาคังเททอง
๐ ทิวชาวศรีอนุ่าพะ	ภูกันคูกะงามเรืองรอง
แพรวพรอยฝอยลลอง	ชาวคูกมองนาโครข่ม
- (นราสูริยวงศ์ เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

ในกลอนสวคเรื่องสุวรรณหงส์ยนต์ ส่วนนวนนายมุศย์ ไซ้เพลงสร้อยลาว

๐ สร้อยลาว	๐ วิหุกุเอ๋ย	จับเฉยเจรจา
	จับใจแจวแกวเอ๋ย	เพราะกระไรเลย
		ทำไมจะไคไว้ในรังเอ๋ย
	๐ นกเอ๋ยเจ้าเคยรอง	เสนาะสนองสำเนียง
	รองไคถึงขอหังเสียง	จะเพราะสักเพียงไรเอ๋ย
	๐ หอมมาไลยทีในป่า	พันธุรามิไควาย
	มาสุกลินกลินหาย	แสนเสียดายจริงเอ๋ย
- (สุวรรณหงส์ยนต์ ๒๔๓๓ : ๘๒-๘๓)

การใช้บทเพลงแทรกในกลอนสวคคงมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนท่วงทำนองการสวคอ่านให้เหมาะสมกับเนื้อความ บางตอนจึงนำบทขั้มาแทรกไว้ด้วย

จากการศึกษาลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในวรรณกรรมกลอนสวคได้ข้อสรุปดังต่อไปนี้

ประการแรก ประเภทของกาพย์ที่นิยมใช้ในกลอนสวค

วรรณกรรมกลอนสวคหรือวรรณกรรมคำพากย์นิยมใช้กาพย์ ๓ ชนิดโดยมีลำดับการใช้มากไปน้อยจากกาพย์สุรางคนางค์ กาพย์ฉิ่ง และกาพย์ยานี นอกจากนี้ยังมีคำประพันธ์ประเภทอื่น ๆ แทรกอยู่บ้าง เช่น ชินวร ๑๕ คัมภีรา ๑๕ เยสันดา ๒๑ ส่วนกลอนสวคในชั้นหลังโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลอนสวคส่วนนวนนายมุศย์ ผู้แต่งจะประคิษุคำประพันธ์ชนิดใหม่ ๆ เพื่อใช้ในกลอนสวคเฉพาะเรื่อง เช่น รัค-เร่ง พรค รวมทั้งแทรกท่วงทำนองเพลงที่เหมาะสมกับเนื้อหาในตอนนั้น ๆ ด้วย เช่น เพลงสร้อยลาว

ประการที่สอง ร่องรอยของความเก่าแก่ของกลอนสวค

นอกจากกาพย์ ๓ ชนิดคือ กาพย์สุรางคนางค์ ฉิ่ง และยานี คำประพันธ์อื่น ๆ

ที่แทรกอยู่ในกลอนสวด เช่น ชินวร คำภีระ และเยสันตา เป็นคำประพันธ์ที่ปรากฏอยู่ใน
วรรณคดีรุ่นเก่าก่อนยุคจินตามณี คือในนิราศสุโขทัย หรือราชาภิลาปคำฉันท์ ในวรรณคดีอื่น ๆ
ไม่ค่อยปรากฏว่านิยมใช้คำประพันธ์เหล่านี้ ในนิราศสุโขทัยใช้ชินวร ๑๕ กลอน ๔ ท่อน
๒๕ บท และเยสันตา ๒๑ กลอน ๗ ท่อน ๒๒ บท คำประพันธ์เหล่านี้ยังรวบรวมอยู่ใน
จินตามณีฉบับพระโหราธิบดี ส่วนในตำราฉันทลักษณ์รุ่นหลังไม่พบว่ามีการเอ่ยถึง
คำประพันธ์เหล่านี้ การที่กลอนสวดบางเรื่องนิยมใช้คำประพันธ์เหล่านี้ น่าจะแสดงถึงร่องรอย
ของความเก่าแก่ของกลอนสวดดังกล่าว ทั้งนี้เพราะในแต่ละยุคแต่ละสมัยย่อมมีความนิยม
ฉันทลักษณ์แตกต่างกันไป กลอนสวดกลุ่มที่มีคำประพันธ์เหล่านี้ อาจเป็นกลอนสวดรุ่นเก่าซึ่ง
มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาและอาจเป็นยุคใกล้เคียงกับที่มีการแต่งจินตามณี ก็ได้

ประการที่สาม ความสัมพันธ์ระหว่างชื่อคำประพันธ์ ท่วงทำนองสวดและ ลักษณะของเนื้อหา

เมื่อเปรียบเทียบกลอนสวดในคัมภีร์ตัวเขียนกับในฉบับพิมพ์พบว่ากลอนสวดใน
คัมภีร์ตัวเขียนโดยเนทาะฉบับความเก่า มีการเขียนชื่อคำประพันธ์กำกับหน้าบทบ่อยครั้ง
และมีมากขึ้นกว่ากลอนสวดในฉบับพิมพ์หรือกลอนสวดชั้นหลัง ๆ ลักษณะเช่นนี้แสดงถึงความ
เปลี่ยนแปลงจากการใช้คัมภีร์ตัวเขียนเพื่อสวดอ่านโดยที่ท่วงทำนอง มาเป็นการอ่านด้วย
คำซึ่งความจำเป็นในการเขียนท่วงทำนองกำกับหน้าบทลดน้อยลง

จากการสำรวจคัมภีร์ตัวเขียนกลอนสวดพบว่าคำประพันธ์ชนิดเดียวกันมีชื่อ
หลายหลากต่างกันไป ชื่อเหล่านี้อาจหมายถึงท่วงทำนองสวดแต่ละชนิด ความหมายของ
ชื่อคำประพันธ์สัมพันธ์กับลักษณะของเนื้อหาและคงมีท่วงทำนองสวดสอดคล้องกับเนื้อหา
เช่น กาพย์นางกราย ใช้ในตอนตัวละครเอกฝ่ายหญิงแต่งตัวและเดินเยื้องกรายอย่างงค
งาม กามอกขาว ใช้เมื่อตัวละครฝ่ายร้ายใส่ร้ายป้ายสีหรือนำข่าวร้ายมาบอก หรือพูดเท็จ
พิลาปและโรทรคติ ใช้กับบทโศก เป็นต้น การใช้ชื่อคำประพันธ์เป็นภาษามาลี เช่น ยั่งมั่ง
คลัง (ยี่ มงฺคล) ปฐมัง (ปฐม) น่าจะเป็นท่วงทำนองสวดซึ่งสัมพันธ์กับท่วงทำนองสวด
มนต์ของพระ กล่าวได้ว่าชื่อของคำประพันธ์มีความสัมพันธ์กับท่วงทำนองสวดและลักษณะ
ของเนื้อหา ในคัมภีร์ตัวเขียนจึงจำต้องเขียนบอกชื่อคำประพันธ์บ่อยครั้ง เพื่อให้ผู้สวด
สามารถเลือกท่วงทำนองใดถูกต้องเหมาะสมกับเนื้อหา เพื่อสร้างอารมณ์ให้ผู้ฟังมากยิ่งขึ้น

ประการที่สี่ บทสนทนาระหว่างผู้แต่ง ผู้คัดลอกและผู้สวด

ในคัมภีร์ตัวเขียนกลอนสวดยังพบร่องรอยของธรรมชาติของกลอนสวดซึ่งเป็น
 วรรณกรรมวัด ในคัมภีร์ตัวเขียนจะมีบทสนทนาของผู้คัดลอกกับผู้สวด
 หรือบางครั้งเป็นบทสนทนาทั้งของผู้แต่ง ผู้คัดลอกและผู้สวด บทสนทนาเหล่านี้เป็นร่องรอย
 และหลักฐานของบรรยากาศการสวดอ่านวรรณกรรมเหล่านี้ **กล่าวเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้อง**
 กับลักษณะคำประพันธ์ (ส่วนอื่น ๆ จะกล่าวในหัวข้อว่าควยคัมภีร์ตัวเขียนกลอนสวด)
 ผู้คัดลอกมักสนทนากับผู้สวดหรือแสดงอารมณ์ขันในแบบชาวบ้าน เช่น เรียกชื่อคำประพันธ์
 พร้อมทั้งคำทักทายว่า พิลาน้องเอ๋ย บทราบพี(พี) ยานี้แม่มาย ยานี้แล หรือแทรกคำ
 หยาบโหล เช่น ยานี้_โยก เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ไม่พบในกลอนสวดฉบับพิมพ์ ซึ่งมักบอกชื่อ
 คำประพันธ์เพียง ๓ ชนิด คือ ยานี้ สุรางคนางค์ หรือพิลาป และ ฃัง หรือมิฉะนั้นก็ไม่บอก
 ชื่อคำประพันธ์อันแสดงถึงความเสื่อมสลายของวัฒนธรรมการสวดอ่านกลอนสวดซึ่งเป็นผล
 กระทบจากความเจริญทางเทคโนโลยีด้านการพิมพ์